

Kedves Kolléga!

Örömmel köszöntjük továbbképző tanfolyamunk második konzultációján!

Bízunk benne, hogy próbálkozásunk találkozott az Ön megértésével, és továbbra is kész segítségünkre lenni az esetleges további buktatók elkerülésében, valamint abban, hogy találkozásaink alkalmával az Önt leginkább érintő-érdeklő kérdések kerüljenek előtérbe.

Reméljük, sikerült kiválasztania azt a témakört illetve résztémát, amellyel kapcsolatos kérdéseit, problémáit is összegező írásbeli munkáját - hadd emlékeztessük ismét - június 30-ig várjuk az Országos Lelkipásztori Intézet /KATTA/ címén. Gyorsabban célhoz ér a küldemény, ha nem felejtí el feltüntetni a szakot vagy a témafelelős/ök/ nevét.

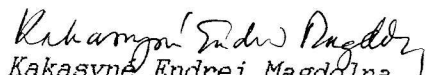
Szeretnénk ismét felhívni az Ön figyelmét arra, hogy az első konzultáción átnyújtott tematika csupán útmutatóul szolgálhat az egyéni munkához. Előadásaink /az idő szabta korlátok miatt is szelektálva/, *részben csak érintik* a felsorolt kérdéseket; *esetenként* /az előadó saját kutatási eredményeinek felhasználásával illetve a kérdéskör kiváltotta érdeklődésre való tekintettel/ *túllépik* az előzetesen megszabott határokat.

A *nyári programmal* kapcsolatban némiképp módosítani voltunk kénytelenek terveinket: az előadók listáját május elejéig, a részletes programot későbbi időpontban juttatjuk el Önhöz.

A történelem szakos kollégák *nyári konzultációja* július 20-án kezdődik. Kérjük a szálláshelyeket lehetőség szerint e napon /hétfőn/ délelőtt elfoglalni. Utolsó konzultációs nap: július 26. /vasárnap/.

Budapest, 1992. március 21.

Jenik Péter sk.

Kakasyné Endrei Magdolna

témafelelősök

Buza Domonkos sk.
igazgatóhelyettes

ORSZÁGOS LELKIPÁSZTORI INTÉZET
KATOLIKUS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI AKADÉMIA

1035 BUDAPEST, KÓRHÁZ UTCA 37.

TELEFON: 1689-884

TELEFAX: 1689-869

EMLÉKEZTETŐ

Tisztelt *Ferenc M!*

Köszönjük, hogy elfogadta felkérésünket.

Emlékeztetjük, hogy megbeszélésünk szerint az Ön

előadásának időpontja: 1992. július *26.*; *8.*h.

Helyszín: *Szombathely, Károlyi u. 1.*

Budapest, 1992. *júli. 13.*

Jenik Péter

Kakasyné Endre Magdolna
Kakasyné Endrei Magdolna
/T.: 1-666-849/

KATTA
történész-témafelelősök

hétfő (július 20.)	kedd (július 21.)	szerda (július 22.)	csütörtök (július 23.)	péntek (július 24.)	szombat (július 25.)	vasárnap (július 26.)
	reggeli		reggeli	reggeli	reggeli	reggeli
	Püspöki Nagy Péter: Közép-Kelet-Európa belépése a keresztény világba (800-1050)	Kirándulás Grazba	néprajz: Barna Gábor, Mohay Tamás, Nagy Ilona, Tomisa Ilona előadás + konzultáció	Barta János: A felvilágosodás és hatása (VIII.)	Katus László: A modern Európa	Vasbányai Ferenc: Nevelői gondok és örömök a gimnáziumban
	Veszprémy László: Mindent Isten dicsőségére (A keresztes háborúk)					
köszöntő				Gyenis Gyula: Az ember evolúciója	feldolgozó óra	záróelőadás
ebédszünet	ebédszünet					összegzés, tervek
Brückner Ákos Előd: Lelkiségi mozgalmak Magyarországon			ebédszünet	ebédszünet	ebédszünet	ebédszünet
	Deme Tamás: A történelmiség és a nevelés (szinkron - diakron időmetszet)		Benda Kálmán: Magyarország története Kelet- és Nyugat-Európa határán	feldolgozó óra	Mészáros István: Hazai katolikus iskolátörténet 1920- 1948 ea. + beszélgetés	
Vanyó László: A kereszténység kezdetei és első századai						
	feldolgozó óra		Török József: A felbomló egység (+ feldolgozás)	Párdányi Miklós: A keresztény közéletiség liberális konceptiója Eötvös József értelmezésében		
feldolgozó óra	egyéni beszámolók				Tomka Miklós: Egyházunk a mai világban	
mise - vacsora	mise - vacsora		mise - vacsora	mise - vacsora	mise - vacsora	
orgonamuzsika	Kozma Béla: Mindszenty az oktatásban - ma		Kóka Rozália énekel	vita	Tomka Miklós: Egyházunk a mai világban (folyt.)	

KATTA, Szombathely, 1992. július

„Igen, nagyon hinni kell abban, hogy a
jelenet végszava a mienk.”

Szabálytalan ötletek a pedagógiáról

„Vitaindító” az egyházi iskolák nevelőinek

KATTA, Szombathely, 1992. júl. 26. vasárnap délelőtt Somorjai Ádám atya (Róma)
jelenlétében

Szombathely

KATTA

1992. július 26. (vasárnap)

Bizony, az áldozatban való részvételre gondolván a mai nap nagy áldozata nekem, hogy itt beszélnem kell. Megmagyarázom, hogy miért. Megpróbálom megmagyarázni, hogy miért. Mentségeket keresek magamnak, mint Misztótfalusi Kis Miklós valamikor 1702-ben. Az egyik, hogy különféle adományaink vannak a nekünk adott kegyelemnél fogva. Van, aki ebben, van, aki abban mester. Sikeres. Ezt azért mondom, mert rendkívül szubjektív érzet, csak magamról tudok beszélni. Nem azért, mert imádom magamat, hanem azért, mert egyrészt én is elmondhatnám ugye azt, atya tegnap fölidézte, mondja el a püspök úr, hogy hogyan lett pap. Én úgy lettem „pap”, hogy amikor érettségiztem, semmiféle ambícióm nem volt továbbtanulni, édesanyám, aki egész életében tanítónő szeretett volna lenni, de miután tízéves korában megárvult, körülményei nem engedték ezt meg, és ezért csak háztartásbeli lett, két gyermek és egy férj mellett, a maga ambícióját rám vetítette, és ő biztatott, hogy érettségi után, amelyet a mátyásföldi Corvin Mátyás Gimnáziumban, nyolc év után, 1951-ben tettem le, jelentkezzem magyar és történelem szakra az egyetemre. Tehát nem én választottam a sorsomat, hanem kijelölte mondjuk az anyai figyelem vagy ösztön vagy ráérezés, főleg azért, mert rendkívül rokon volt a gondolkodásunk, temperamentumunk, és talán az élethez, a világhoz való viszonyulásunk. Aztán nagyon jó volt a szentbeszédben, mert igazol, igazolja az én szorongásomat, hogy a titkok titkáról volt szó, és az *Abba*, az atyám, atyám megszólításról. Egyrészt az elérhetetlen racionalitás, vagy még azon is túl, a végtelen irracionalitás, a megfoghatatlan, titokzatos Isten, másrészt pedig ez a meleg, családi légkör, hogy atya. Úgy gondolom, hogy a pedagógia művészet. A pedagógia nem tudomány. És úgy gondolom, hogy sohasem tudjuk feltárni sem magunk, sem pedig a diákjaink lelkét. Tehát igazán megértés, összehangolódás, teljes, száz százalékos, amelyet kívánnánk ebben a szeretetkapcsolatban – mert végül ez az –, sohasem jöhet létre. Ez nyilván annak a modern személyiség-lélektannak az igazát is igazolja, hogy az emberi személy nemcsak hogy megismételhetetlen, hanem közölhetetlen is. Amikor a házasságról van szó, mondjuk osztályfőnöki órán, én ezt nagyon sarkítottan szoktam hangsúlyozni, hogy teljes megértés két ember között, két személy – Uram, bocsá’ házasságról szólván, hogy nyilván a jelzőt hozzá kell

tenni –, két „érett” személyiség között sem lehetséges. Tehát soha nem tudja az ember maradéktalanul közölni magát, az ember közölhetetlen. Vagyis titok. Ezt leginkább az általam – mert irodalmat tanítok most már csak, huszonnégy éve –, az általam rendkívül nagyra tartott és a magyar sorskérdések és az emberi XX. századi válsághelyzet nagy kifejezőjeként tisztelt és bizonyítani próbált Ady költészete igazolja, aki például a *Minden titkok* kötetében, *Minden titkok versei* kötetében erről beszél, hogy a szerelem is titok, az Isten is titok, én magam is titok vagyok a magam számára és így tovább.

1959-ben érettségiztettem először a József Attila Gimnáziumban, az egykor volt Szent Imre Gimnáziumban a budai Villányi úton, ahol harmincöt év telt el mögöttem. Előtte két évig voltam a képzőművészeti gimnáziumban, részben nevelő tanár, részben pedig tanítottam. Az akkor érettségiztetett IV. B. osztállyal – tiszta fiúosztály volt, a Hungária Kávéházban tartották a bankettet –, valahol a pedagógiának is a kérdések kérdéseként, amelyet felém fordítottak ezek a tizennyolc éves fiatalok, akikkel természetesen azonnal összegeződtem ezen az első banketten, s akik oda lejöttek, azok nyolcan–kilencen lehettek, hát hogy van-e Isten. És hogy ki az Isten. Azóta évek, évtizedek teltek el, az erről való beszélgetésekben és vitákban, és amikor hosszú levelezgetés után egy Németországba szakadt tanítványommal, aki mellesleg érettségi után bérmafiám is lett, és aki most egy szektának tagja odakint, eljutottunk odáig, hogy már ezt nem lehet folytatni, akkor megvilágosodott valahol bennem az, hogy végül az Isten kilétéről, személyéről, milyenségéről beszélni vagy pláne vitatkozni egyfajta istenkáromlás. A titkokat nem lehet néven nevezni. Ő az, aki van, mondta.

Szóval egy kicsit úgy érzem, hogy a magam pedagógiájáról beszélni, azokról a titkokról beszélni, amelyek... szerencsére hoztam néhány levelet, és azokat szeretném majd befejezésül földélni, hogy hogyan él valami a diákjainkban vagy a diákjaimban történetesen, rólam vagy az iskoláról vagy egyéb kérdésekről, szóval ezekről beszélni szinte lehetetlen. Én így érzem. Talán nem is szabad. Blaszfémia ez is, nem tudom. Szeretnék hangosan gondolkodni, és szeretném, hogyha tényleg beszélgetés lenne ez. Most nem csak az itt lévő atyára való tekintettel, véletlen folytán, hogy szeretném még megérni, bár nyugdíj korú vagyok, hogy ismét Szent Imre Gimnázium lesz a Villányi úton, a cisztereké, és még én ott taníthatok. Ma reggel négy óra huszonkettőkor ébredtem fel, elővettem Brisits Frigyesnek, a budai ciszter gimnázium egykori híres igazgatójának – korábban francia–magyar tanárának – az egyik előadását, amelyet *Szent Bernát pedagógiája* címen írt a nyolcszáz esztendő Ciszterci Rend évfordulója alkalmából. Most, ebben az esztendőben, ha igaz, nyolcszázötven esztendő lett a Ciszterci rend, és ebben kerestem azt a gondolatot, amely idevág, indulásként, és amely talán igazolja azt, hogy ha különféle adományaink vannak a nekünk adott kegyelemnél fogva, akkor én nem a racionalitás, nem a néven nevezhetőség, nem a kimondás... Egyébként is, egy lábjegyzet: 1971-ben az *Új Írás*ban költőket kérdeztek meg arról, hogy mi a nyelv szerepe a modern költészetben. Megrendítő válaszok jöttek. Azóta, megvalloim őszintén, és ha a XX. század történelmét és ideológiáit és filozófiáit tekintjük, akkor talán ez igazolva

látszik mindenki előtt, azóta igencsak kételkedem én is a szó szerepében. A szó hitelességében. Én is úgy érzem, hogy új enciklopédiát kellene írni, ahogy szegény Karinthy érezte halála előtt az utolsó években, a fogalmakat új köntösben kellene fölmutatni, talán új tartalmat is kellene, modern világunknak megfelelően – talán – ezeknek a fogalmaknak adni, de mindenképpen a szavak kiüresedtek, a szavak meghamisítottak, az *ige* már nem azt jelenti, mint valamikor. Újabb lábjegyzet: Elnézem tanítványaim vallásos életét. Elnézem a volt egyházi gimnáziumból kikerült diákoknak a vallásos életét, huszonéves korukban. Ez nem az, amit mi még valamikor a földalatti mozgalomban, talán azért, mert szorításban voltunk, talán azért, mert közelebb voltunk a középkorhoz vagy éppen a vele dacoló felvilágosodás korához, vagy azért, mert még fiatalabbak voltunk, és több volt a feszültség bennünk. Az egyetemi évek alatt volt alkalmam Pantol Mártonnal, a *Zászlónk* egykori főszerkesztőjével és Török Jenő atyával, a piarista atyával, aki 1956 után a bécsi egyetemistáknak lett a lelkiatyja, sokszor találkozni, ilyen kis szombati és vasárnapi, délutáni, esti, éjszakába nyúló kurzusokon. Megvallom őszintén, csak az atmoszférája maradt meg ezeknek a beszélgetéseknek. Nincsen meg bennem az a képesség, hogy verbálisan őrizzek meg, túl azon, hogy persze a jegyzetei ezeknek a beszélgetéseknek ma is megvannak, és elő szoktam őket venni, az a vallásosság, amelyet a két háború közötti magyar intelligencia sugallt a gyermekeinek, az a vallásosság más tartalmú volt. Komolyabb volt. Őszintébb volt. Hitelesebb volt. A modernség kételyeitől át nem hatott volt. Tehát súlyosan meggyőződéses volt ahhoz képest, amit ma látunk, vagy amit én tapasztalok, akár a saját gyermekeim, gyermekeim barátai, és, mondom, a tanítványaim körében. Tehát a szó hitelét veszítette. Az *ige* már nem úgy cseng, nem azt idézi elő a lélekből, nem az a rezonanciája.

Idefelé készülvén, ha tegnap nekem nyilatkoznom kellett volna, hogy mit köszönök meg az elmúlt hétből, azt köszönöm meg, hogy valahol a Balaton-parton átgondoltam még egyszer a magam pedagógiáját, hogy átgondolhattam. Mindjárt visszatérek Szent Bernátra. És Prohászkanak a Soliloquiáját, a naplóját olvasgattam, különösképpen az utolsó évekre voltam kíváncsi. A vallásosságról a következő, 1922-es, szeptember 14-ei bejegyzést olvastam. Ezt szembe szeretném állítani azzal, hogy nyilván itt vannak, akik szülők, túl azon, akik saját diákjaikat szintjét talán ebből a szempontból figyelik és megméri, hogy a mai gyerekek vallásossága ez alatt a mérce alatt megáll-e. „A vallásos élet, mint Istennel kapcsolódás, mint fölfelé irányulás, mint az eszmények megragadása és önfegyelem, aztán mint Szent Grál-szolgalat, hűség és frontállás, mint a nemtelennek, az alacsonynak a leküzdése és folytonos gyakorlat, mint külön és kiváló lét, mint differenciálódott érzés és folytonos finomodás, óriási szellemi munka”. Kérdezem én, hogy iskoláinkban, ahol a gyermekek szellemi kapacitása közepesen vagy még úgy sincs kihasználva, erre az óriási szellemi munkára ezek a gyerekek hajlamosak? Ami a lelki élet dolgát, tehát az Istenközelítés dolgát, az aszkézis-vállalás dolgát jelenti tinédzser korban, munka a bensőben, például az ima, az elmélkedés, a szürkeségből és kelleltlenségből való kiemelkedés. Munka az önfegyelem, és szép magatar-

tás, és ettől a szellemi munkától az átlag szabadulni kíván, de hogyha nem is vallja be, de egy öntudat alatti igazodással eltolódik az ember. Igen, hát ugye elmélkedünk. Elmélkednek a gyerekeink is, itt-ott, kisebb és nagyobb közösségekben. De aztán a cserkészletben vagy az iskolai kiránduláson olyan a magatartásuk, a viselkedésük...

Visszatérve Szent Bernátra. „Csak világítani – hiábavalóság. Csak melegíteni – önmagában keveset jelent. Világítani és melegíteni együtt, ez minden. Ott a Hold, világít, de nem melegít. Éppen ezért majd telinek, majd fogyónak, majd semminek sem látszik. Fénye kölcsönvett. Ennek a fénynek azonban nincs tartóssága és állandósága. Majd nő, majd csökken, majd fogyóban van, majd szinte eltűnik. Éppen így vannak azok, akik lelkiismeretük nyugalmát mások szóbeszédjétől teszik függővé. Egyszer nagyok, másszor kicsinyek vagy senkik, aszerint, amint hízelgő vagy ócsárló száj veszi őket ajkára. Azonban a Nap fénye tüzes, és ha perzselő melegséggel süt, a szemet annál világosabban érinti. Ilyen az igazi bölcs is. Belső heve kifelé világít. És ha nincs mind a kettő birtokában, akkor nyugtalanul lobog azért, hogy az Úr adja meg neki”.

Igen. Lucere et ardere, ugye? Vagy: Ardere et lucere.

Példák. Végül én azt gondolom, hogy axiómaszerűen példák maradnak meg, és mondatok maradnak meg. És ítéletek maradnak meg. Még a logika szabálya szerint ugye minden mondat egy ítéletet tartalmaz. A gyerekek is, úgy gondolom, hogy a tanári nevelő munkában, amely direkt vagy indirekt. Megvallom őszintén, hogy az indirekt nevelői eljárások teljesen idegenek tőlem. Alkatilag. Most, hogy megöregedtem, teljesen elfogadtam Jungnak a tanítását, egészen az alkatlélektannak lettem a híve, bár soha semmiféle rendszer nem fogott volna meg így, mint ez, én is úgy gondolom, hogy egy organikus egész az emberi személyiség, és annak minden összetevője rendkívül fontos, és a középponttal össze van kötve, és feltétlenül mindenfajta benyomás, amely éri az embert, amely még nem is gondolat vagy nem is cselekvés, csak arra irányul, hogy gondolattá vagy cselekvéssé legyen, ez mind hat. Tehát amikor azt mondom most, egy ötéves érettségi találkozón egy kislánynak, aki a legjobb tanuló volt abban az osztályban – bár az édesapja tolokocsis beteg volt fiatal korától kezdve, és én ezt csak az érettségi után tudtam meg –, és mondja, hogy ősszel férjhez megyek, majd meghívom tanár urat az esküvőmre. Akkor kérdezem tőle, és, Anita, jól választottál? Azt mondta, hogy én emlékszem arra, hogy a tanár úr egyszer azt mondta, hogy az a férfi, aki szereti az édesanyját, rajong az édesanyjáért, és szereti a húgát, és tisztelettel beszél mindig a leánytestvéreiről vagy az édesanyjáról, az jó férj lesz. Igen, ilyen mondatok maradnak meg a gyerekekben. Ő jól választott, úgy gondolja, mert olyan fiút választott, aki jó férj lesz, ezen szisztéma szerint, amit én mondtam volt valamikor még. Szóval bennem is – teljesen a Guttenberg-galaxis hatása alatt vagyok, és szeretném a tanítványaimat továbbra is ez alatt tartani – nem nagyon hiszek a modern irodalomnak, úgy gondolom, hogy minden meg vagyon már írva, ha csak Dosztojevszkijre vagy mondjuk a XX. századi Mauriac-ra gondolok, akik a léleklátásnak, a bűnnek és a bűnhődésnek olyan bugyrait tudják fölmutatni, és értő gyermek-

szemek számára, amely értő gyermekszemek nyilván 17–18 éves korukra eljutnak addig az értéstartományig, amikor ez már nem nehéz számukra, és nem felfoghatatlan. Nagyon világos, hogy akár Graham Greenenek vagy nem tudom, szóval a modern XX. századi irodalom vagy a XIX. századi irodalom éppen elegendő ahhoz, hogy ez az olvasmányélmény a gyerekeknek – tehát kamaszkorban, serdülő korban – elegendő szellemi táplálékot adjon. Tehát én úgy gondolom, hogy ezek az igazságok részben könyvekbe, Bibliába, regényekbe, versekbe vannak iktatva, vagy le vannak már valahol nyomdafestékkal rajzolva, és próbálom őket ezeknek az olvasmányélményeknek a befolyásolásával vagy hatása alá rendelésével önmagukkal szembesíteni. A legnagyobb baj, én úgy gondolom, az egész iskolai nevelésben talán a felületesség. Az egész modern életben ez a legnagyobb baj, a felületesség, a felszínesség. A tabuk hiánya. Olvastam valahol, nem tudom, már hol, az elmúlt napokban, hogy a keleti ember, a hindu ember a szexről, a szexualitásról a csend és a hallgatás jegyében nem szól, mert nem szólhat. Amit ma a televízióban, filmekben, itt-ott rádióban, sajtóban és egyebekben a gyerekek kapnak, az mindenképpen egy olyan lemeztelenítése a valóságnak, hogy féltő, hogy már semmi sem fáj – hogy idézzem Nagy Lászlót, aki a József Attiláról írt nagy hatású költeményében, attól való félelmében, hogy a marxista filozófia szerint a világ megismerhető, ha egyszer nem lesznek titkok, ha a világ minden titkát tudjuk, akkor már semmi sem fog fájni. Ha nem lesznek titkok, akkor már valóban agnosztikusak leszünk, akkor már semmi se fog vonzani. Semmi se fog feszíteni. Semmi se fog lelkesíthetni bennünket, hiszen már mindent tudunk. És ezt nagyon jól tudjuk, hogy a fogyasztói társadalomban, Svédországban vagy Amerikában az ifjúságot egyetemlegesen szinte jellemzi, hogy érdektelen, a „miért” emberi érzése teljesen idegen tőle. Az, hogy fájjon nekik az, ami Boszniában van, ez elképzelhetetlen szinte egy svéd diák vagy egy amerikai diák számára. Kérdezzük meg őket. Szóval valahol... divatos ugye Márait ma... idézni szeretnék valamit, hogy összekössem az összeköthetlent, hogy logikát teremtek ott, ahol nincsen logika, mert a nevelés abszolút logikátlan, művészet. Prohászkanál olvastam, megrendült ő is, hogy egy fiatal fiú, aki bér-málkozott, és a keresztpapájától kapott zsebpénzen a bér-málkozás vagy a bér-málás napján este a bordélyházba ment, hogy milyen kettőssége ez a léleknek. Ezzel, énszerintem, mind a papnak, mind pedig a nevelőnek, mind a szülőnek számolnia kell. Ilyen kettősségek vannak az emberi lélekben, és ilyen megmagyarázhatatlan és érthetetlen és irracionális dolgok történhetnek meg, mint amit Prohászka mondott. Megrendülten írja a naplójában. És ezt gyakran látjuk, hogyha együtt vagyunk az ifjúsággal, mert gondolom, hogy Néri Szent Fülöpnek ott volt igaza vagy Don Boscónak, hogy együtt kell lenni velük. Minél többet.

Még ami kitágítja ezt a talán nagyon idegenül hangzó dolgot, hogy egyrészt a pedagógiát művészetnek tartom, a művészet az nyilván mindig praktikum, ezért én is úgy gondolom, hogy a szív a legfontosabb eszköz, és nem a tudás, az ismeret, az intellektus. A másik gondolatom az, hogy miután minden nagy művészet arisztokratikus, a pedagógia is arisztokratikus művészet. Nemcsak hogy a felnőttekkel való kapcsolatunk nem olyan, amilyen kellene

hogy legyen, teljesen alkalmatlan vagyok arra, hogy egy felnőtt közösséget vezessek, úgy érzem, mert teljesen, borzongatóan idegenkedem tőle, még a gondolatától is. Megvallom őszintén, hogy házasságom harminc esztendejéből – eszembe jutott a templomban protestáns feleségem –, a házasság harminc esztendejéből legalább tizenöt esztendőt én reggel nyolctól este kilencig az iskolában töltöttem. Ezt nem minden asszony tűrné el, én ezt nagyon jól tudom. Tehát ha nekem van valami eredményem vagy sikerem, vagy ha van benső elégedettségem, van... valaki a múltkor Kanadából itt volt, egy tanítványom, és kérdezte, hogy szeretnek-e, hogy miért nem pályázom meg, mert ugye igazgatóváltás küszöbén vagyunk, és hogy miért nem pályázom az igazgatóságot, szeretnek engem a kollégák, és elismernek. Nem, mondom, engem egyáltalán nem... én nem vagyok egy népszerű ember a kollégák körében. És, azt mondja, miért nem? És akkor kezdtem el gondolkodni először életemben, hogy miért nem. Megmondom, hogy miért nem. Túlságosan jól érzem magam az iskolában. Határtalanul otthonos nekem az iskola. Boldog vagyok, fölszabadult, néha harsány, lébecolok benne, mint valami kellemes fürdőkádban. Igen jól érzem magam. Az a közeg számomra, ahol részben a harmincöt esztendő, részben a visszajáró tanítványok, akik meglátogatnak időnként vagy állandóan, néha fárasztó. Nem tudom. Én ott nagyon, határtalanul jól érzem magam, vagyis boldog vagyok. Elmondhatom azt, amit Kosztolányi mond, ugye, hogy a költő olyan, mint a dohányzó ember, akit azért fizetnek, mondjuk, hogy dohányzik, a költőt pedig a szavak adják. Én nagyon boldog vagyok, ezt el kell mondanom. Ez lehet, hogy irritál olyanokat, akik hivatalnokok. Tudjuk, hogy a hazai tantestületek X százaléka hivatalnokokból tevődik össze, különféle okok miatt. És tényleg, hát aki kelletlenül csinálja azt, amit én fölszabadult örömmel és szívesen, csak lenne több erőm hozzá, néha mondom még, sóhajtom, vagy lenne több kávé, amit meg szabad inni egy délelőtt. Igen, szóval arisztokratikus ez, és néha sok embert még gyerekből sem kedvelek különösképpen, és ilyen értelemben is arisztokratikus, és kicsit a szerzetesség felé hajlítja a serpenyőt vagy azt a serpenyőt súlylyesztí alább, hogy az egyes emberhez érzek sokkal inkább lehetőséget, és nem a tömeghez. Ahogy Thomas Mann az *Európa, vigyázz!*-ban 1938-ban megírta, és ahogy Jung gyakran visszatér erre a gondolatára, hogy a tömeg, a beteg, a gyerek. De főleg a beteg és a gyerek. Megvallom őszintén, hogy a serülő kort én a betegség korának tartom. A serdülő kor az élet legbetegebb korszaka, amikor kivétel nélkül mindenki beteg. Ha tetszik, mindenki abnormális, aki serdülőkorú. Ezt megmagyarázhatom azzal is, hogy én szörnyen szenvedtem. És ez olyan közel van, az én serdülő korom, hogy bármikor tudok emlékezni rá, és ezért érzem Sprangernek a pedagógiáját közel a magaméhoz, és fogadom el, talán, nem tudom, szerepelt itt egy bibliográfia, és abban ugye ez a bizonyos, egyszer Magyarországon megjelent, Mezőtúron megjelent kötete, hogy *Az ifjúkor lélektana*, mert ő nem akar más lenni, mint a megértés nevelője. Tehát ő, az ő iskolája, az ő pedagógiája semmi más, mint a megértés. Ezt ugye empátiának nevezi most már nagyképűen Buda Béla, és ez már egészen közismertté vált a pedagógiai szakirodalomban az elmúlt húsz esztendőben, hogy empatikusnak kell lenni. Na

jó, jó, de ki az, aki empatikussá tud lenni? Sprangernek van egy hatalmas mondata... kettő. Az egyik a szenvedésről szól. Azt mondja, hogy aki nem szenvedett, az nem tud nevelni. Ez abszolút igaz. Vannak kollégáim, fiatalabb, a fiatalabbak között, akik tanítványaim voltak, akikhez nyersen őszinte tudok lenni, mert ez a természetem, nem tudok más lenni, mint őszinte, és úgy gondolom, hogy pláne az elmúlt negyven esztendő után ez az egyik legfontosabb kíváncsi, amelyet én természetesen tudok teljesíteni, mert ilyen vagyok, hogy az ifjúságnak többé ne hazudjunk, mert éppen eleget hazudtunk egymásnak is, meg az ifjúságnak is. Most már legyünk őszinték. És ezek a nálamnál fiatalabbak, kollégák ugye, akikkel hát ilyenfajta atyai-fiú vagy atyai-leány viszonyban vagyok, volt alkalom, amikor meg kellett mondanom, hogy drágám, te azért nem tudod megtalálni a hangot vagy nem tudod elfogadtatni magadat, hogy ez a szép szó – a pedagógiai irodalomban egy nagyon szép szó –, azért nem vagy „megszólítható”, mert nem szenvedtél még. Túlságosan jólétben éreztél idáig, harminc éves korodig, semmiféle gondod, bajod, egy burok vett körül, otthon kellesmes családi légkör, értelmiségi szülők, bizonyos fokú gazdagság, satöbbi. Ez nagyon nagy igazság. Aki nem szenvedett, az nem tud nevelni. Mert a serdülőkor az a szenvedés kora. A legszörnyűbb szenvedés kora, amelyen a gyerekek kérésztül kell mennie, sikeresen vagy sikertelenül, gondoljunk csak ugye a különféle kisiklásokra, és a kisiklások óriási lehetőségére ebben a korban. Tehát én úgy gondolom, hogy akivel rezonálok, aki szenved, azzal én tudok rezonálni, az nyilvánvalóan megért engem, azzal egy húron tud pendülni a lelkünk, és az bizalommal tud lenni irántam. De ez egy egészen titokzatos dolog, hogy ki az, aki bizalommal tud lenni irántam. Igen. Ezt se lehet megtudni, sokszor csak évekkel később tudja meg az ember.

No, az előbb azt mondtam, hogy szavak, axiómák, igazságok, tételek, tézisek, amelyek megmaradnak bennünk, mint ahogy a kislányban megmaradt, hogy ki a jó férjanyag. Megmaradt benne, hogy „az” a jó férjanyag. Ezért gondolom én, hogy... és itt megint arról van szó, hogy én nemcsak arról beszélek, hogy én mit tudok, hanem én kibeszélem a vágyaimat, hogy mit szeretnék tudni. Én szeretnék úgy tanítani irodalmat, ahogy Baránszky Jób László tanított. Csakhogy Baránszky Jób László egyetlen óráját sem láttam, és az ő műveltségének a töredékével sem rendelkezem, ergo: én tanácsot tudok adni, hogy hogyan kell nevelni, hogyan kell osztályfőnöki sikereket kicsikarni az élettől, hogyan kell örömet lelteni a pedagógiában, de ebbe belejátszik az, hogy nagyon sok sikertelenség, csalódás, tévedés, vakvágány és egyebek van mögötte, és amikor én arról beszélek, és gondolom, hogy mindenki így van, akkor a valóságot az álmokkal kötöm össze. Tehát amikor én azt mondom, hogy ezt így kell csinálni, az nem azt jelenti, hogy én tudom, hogy így kell, mármint hogy gyakorlatban is tudom, hanem csak szeretném tudni, hogy kell csinálni. Dehát nem tudom. Ez azért fontos, mert nyilvánvalóan, ha arról van szó, hogy megmaradnak a gyerekekben a gesztusaim, a mimikám, és aki volt tanítványom, mint ahogy van itt, aki volt, az tudja, hogy mennyit kell szenvedni az én szarkasztikus humoromtól, ironikus hajlamomtól sokszor, különösképpen a

leánygyermekeknek. És ezért nem fogom elfelejteni, mindjárt jön Sprangernek a másik idézete, ami a szenvedés mellett igaznak tűnik számomra. Szóval hogy a lélektani pillanat dönti el, azért gondolom, hogy ez a Márai Sándor, és tulajdonképpen még mindig csak a mottójánál járhatnék, hogyha előadást szeretnék tartani, az én mondandómnak, ez is egy mottója lehetne annak, amit pedagógiai munkának nevezünk, és amiből világosan következik az, hogy ezt csak derűsen, rendkívül fitten, frissen és pihenten lehet csinálni. És megvallom őszintén, ugye a mi iskolánkban, ahol olyan sok évet eltöltöttem már, gyakran előfordul, hogy – főleg idősebb pedagógusok – nem vállalnak vagy nem akarnak osztályfőnökséget vállalni, és elsősorban azért nem, mert ahogy telnek az évek, egyre jobban rádöbbennek arra, hogy milyen óriási a felelőssége egy osztályfőnöknek. Rájönnek arra, hogy fogyó erőikkel már nem tudnak eleget tenni azoknak az óriási és az ő ismereteikben most már valóban méltán megnövekedett feladatoknak, amelyek egy osztályfőnöki munkával együtt járnak. És ez tényleg igaz, és ezért én is mondom, hogy egy ideál ez, egy eszmény, egy tanáreszmény. Legutóbb Bodó atyával beszéltem erről hosszan, és szinte lehetetlennek is látom, hogy... tűnik számomra, hogy Pannonhalmán negyven diákkal reggeltől estig együtt lévén ugye, negyven különböző egyéniséget... szörnyű még belegondolni az én rutinommal, az én tapasztalatommal, az én emberismeretemmel, mert azért bármennyire is nem... nem... nem kötődöm egyetlen rendszerhez sem, és nem is tudom elfogadni, és végig se gondoltam egyiket sem, csak mindegyikből csipegettem, de azért ami megközelítő pedagógiai irodalom volt, én azt mind elolvastam, és valamit mindegyikből merítettem, anélkül, hogy citálni tudnám, tehát a Schneller István, aki a legjelentősebb magyar személyiség-lélektant írta, vagy az Imre Sándor a kolozsvári egyetemről, vagy a Várkonyi Hildebrand, ezeknek az uraknak én... vagy a Karácsony Sándor... pedagógiáját elolvastam, és nagyon sok ösztönzést kaptam, mondom, anélkül, hogy idézni tudnám ezeket az ösztönzéseket így vagy úgy vagy amúgy, de ezek nagyon hatottak rám, de azért mégiscsak úgy van, hogy könyvek, olvasmányok, szakirodalom, mégiscsak embereknek van a legnagyobb hatásuk ránk. Semprun, *A nagy utazást*, úgy gondolom, volt idő, amikor a gimnázium, az érettségien kötelező olvasmány volt irodalomból, azért az egyetlenegy mondataért írta meg, én úgy éreztem, mikor elolvastam, mert annyi ilyen lágerregényt írtak ugye az elmúlt negyven esztendőben, hogy egyiktől se különbözik különösképpen, egyedül ez az egyetlen mondata világított ki belőle nekem, *A nagy utazásból*, az élet is egy utazás, mondhatnánk Krúdy Gyulával, Szindbáddal, Máraival persze, Szindbád hazamegy, hogy nem a zene, nem az olvasmányok, hanem embereknek volt a legnagyobb hatásuk rám.

Igen. Szóval én még találkozhattam nemcsak saját éretlen koromban, gimnazista éveimben olyan tanárokkal Mátyásföldön, akik... hanem a József Attila Gimnáziumba lépven 1957 után néhány évig még ott éltek azok a nagy egyéniségek, markáns egyéniségek, akik... akik valóban példát mutattak. Nemcsak a növendékeknek, hanem a fiatal kollégáknak. Akik valóban törődtek a fiatal kollégákkal. Valamelyik nap eszembe jutott, *horribile dictu*, már nem

is tudom egészen néven nevezni, mert tegnap véletlenül megtudtam, hogy a XI. kerület Önkormányzati Hivatalától is van itt valaki, szóval, amikor én az első osztállyal elmentem kirándulni, Szilvássváradon történt az, és huszonnégy éves voltam, hogy az esti vacsoránál, ott, a téglagyárnak az étkezdéjében vacsoráztunk, a kiéhezett ifjak az egyik asztalról az egyik diószézádaadagot megették. Miután az asztalnál ülők nem voltak hajlandók nyilatkozni, hogy ki, én az öt embert, aki ott ült az asztalnál, másnap reggel vonatra ültettem, táviratot adtam föl a szülőknek, ezek tizenhét évesek voltak, én huszonnégy. Ezt csak azért mondom, mert tehetetlenül viselem el a saját sorsomat. Az a sokat nyargalt gondolata Thomas Mannnak és Tolsztojnak, hogy a sorsátélés képességét meg kell az embereknek valahol érezniük. És meg kell éreztetni a nevelőnek vele.

Én a magam sorsát... tele van talánnyal, magam sem értem, hogy hogy és mint, de akkor én indulatban, igazságérzetben, mit tudom én, holmi hatalmi mámorban talán – biztos lehet ezt is mondani –, hazaküldtem, annak ellenére, hogy kísérő tanárként velem volt az iskola igazgatóhelyettese, az a Szabó Dezső, akinek annyit köszönhetek, mint fiatal pályakezdő pedagógos, hiszen bejött az óráimra, eljött a szülői értekezletre, az elsőre meg a másodikra meg a harmadikra, amit tartottam mint első osztályfőnök, életem első osztályában, és ezeket megbeszélte velem, amit ott tapasztalt, és tanácsot adott, hogy hogy kell csinálni. Ezekből a tanácsokból mára minden elveszett az idő árján, már nem emlékszem ezekre egyáltalán, de hogy ezek kikovácsoltak engem olyanná, a magam sorsát vagy a magam egyéniségét vagy a magam pedagógiáját, bármennyire is korlátokkal van ez körülhatárolva, mert mindenki nyilván csak egy ilyenfajta korlátok között élhet, hiszen nem tudjuk átlépni a saját árnyékunkat, szóval ezt én most már tudom bátran képviselni. És olyan szép volt az, amit Jungnál olvastam valamelyik nap, hogy én boldognak érzem magam Svájcban. Engem nem bánt az, hogyha nem értik meg az én írásaimat. Én beülök a könyvtáramba, és jól érzem magam a saját könyvtáramban. Én nem akarok hasonlítani sem Freudra, sem Adlerre. Senki másra. Én elegendő vagyok a magam pszichológiájában magamnak. Így vagyok egy kicsit már én is – nyilván az öregség is ezt teszi –, hogy szívesen tanulok még másoktól, és elhűlök azon, hogy mire képesek, például egy harmincéves fiatal kolléganő, aki tehetetlenül vergődött három évig – most harmadikos volt az osztálya –, és eljutott odáig ösztönösen, senki nem adott ebben tanácsot, hogy megpróbálta megtapasztalni, hogy melyek azok a kisebb csoportok az osztályában, amelyeket együtt kellene szerepeltetni, és most májusban, év vége felé ezeket az öt-hat emberkéből álló csoportokat, akik együtt voltak mindig, itt, meg ott, meg kirándulásokon, iskola-, osztálybulikon és a többi, tehát pusztán megfigyelés alapján gondolta, hogy ezek rokonlelkek, hogy egyívásúak, hogy egy bandába tartoznak, ezeket meghívta délután a lakására. És hát megrendült azon, hogy ezek a gyerekek, akik az iskolában, a nyilvánosság előtt nem tudtak sem fegyelmezetten viselkedni, sem őszintén megnyilatkozni, mert sok ellentét volt ugye az osztályon belül az osztálytársak között, ott mindent őszintén el tudtak mondani, föl tudtak tární, és egy olyan légkör alakult ki közte azon a délutánon a más...

ezzel az öt emberrel, másik délutánon a másik öt emberrel satöbbi, ez például nekem soha életemben nem jutott eszembe. És egy óriási dolog, egy óriási tudás. Ez nyilván a Makarenko-féle kollektív nevelői szisztémának egyik dolga, és ez biztos igaz is, hogy minden rendszerű közösségben kialakuljon, primer közösség meg szekunder meg mit tudom én. Szóval hogy vannak, akik hangadókká válnak és így tovább. És ez, gondolom, az osztályfőnöknek, ha jó szervező, megvallom őszintén, én nem vagyok jó szervező. Az sem vagyok. Tehát ahhoz sem értek egyáltalán. Ezt nyilvánvalóan tudatosan lehet irányítani. És biztos, hogy nagyon jól fel lehet használni, tehát Makarenkónak ezekben a gyermekközösségekben igencsak bevált, és egyfajta zsenialitás nyilván őt is jellemezte.

Szóval visszakanyarodván ahhoz, hogy a lélektani pillanat az, amelyik eldönti sokszor a tanár szavainak a hitelességét, Uram, bocsá', a gyermek sorsát, egy beszélgetésben vagy egy óra alatti reflektálásban, amikor én nem úgy szólok hozzá. Hát, igen. Apropos. Volt egy kollégám, csodálatos ember, a legműveltebb ember volt abban az iskolában, harmincöt év alatt, matematika–fizika tagozatos volt, de körülbelül öt magyartanárt zsebre tudott volna tenni, olyan irodalmi műveltsége volt. Maga is íróember, költő, novellista – öngyilkos lett sajnos. Egy zseniális tehetség volt. Ő egyszer megpofozta egy diákját, 1959-ben volt, akkor érettségiztek, utána elment a mi iskolánkból, az volt az egyetlen osztálya ott, minálunk, egy-két évvel volt idősebb nálam, és utána, miután az indulat lehűlt benne, akkor az osztály előtt bocsánatot kért a fiútól. Ezt én, megvallom őszintén, nem tudom elképzelni. A büntetés az jár. A büntetés az jogos. Megvallom őszintén, hogy én is mindig nyilvánosan büntettem. Nem tudtam azt csinálni, mint néhány kollégám, még az öregek közül megismerkedtem, aki behívta a szobájába, és ott megpofozta a gyereket. Ez elképzelhetetlen számomra. De kétségtelen, hogy éppen azért, mert sokszor nem vagyok olyan derűs, ahogy Chesterton szerint, mint a lélek állandó formája a derű, örökké élnünk kellene, így nyilvánvalóan sokszor türelmetlen és fáradt voltam én is, gyakran megesett velem az, hogy úgy szóltam valakihez, vagy igazságtalan voltam. Bennem is volt mindig annyi alázat, nem sok eset volt ilyen, mondjuk öt-hat eset, amire világosan visszaemlékszem, hogy akár föl hívtam telefonon, akár pedig délután elmentem hozzá, afféle megkövetés címen. De azt, hogy bocsánatot kérni, ez valahogy... nem tudom. Franciaországban voltam, messze Dél-Franciaországban, Magdi (Kakasy) egyik osztálytársánál, pár évvel ezelőtt, és egy Amerikában élő tanítványommal voltam együtt, és sok éjszakába nyúló vita volt nevelésről, és akkor leemeltek egy könyvet a polcra, ők, angolul tudván, értették. Egy jó vaskos, hatszáz oldalas könyvet. Körülbelül. Az a címe, hogy *Hogyan veszett ki a büntudat az emberiségből?* Egy amerikai pszichiáter írta, akinek a fia is már egy igen neves pszichiáter ott, Amerikában. Nem emlékszem, de lehet, hogy Manningernek hívták vagy hívják, egy német származású amerikai pszichiáter volt. Ez a gondolat elvisz ugye a büntetéshez. Ma már, vagy az elmúlt években az előző két osztályomban már gyakran megfigyeltem azt, hogy a gyerekek nem viselik el a büntetést. A gyerekek elszoktak teljesen otthon a családi életben attól, hogy büntethetők is. Aztán pláne hogy

én büntetek. Hogy valóban őszinte indulattal teszem. Ehhez hozzátartozik a büntudat dolga is, ahogy a gyerekekkel beszélgettél, ezek a gyerekek ma már nem gyűlölik a rosszat. A gyerekek már nem szenvedélyesek úgy, mint az én korosztályom volt tinédzser korában – ahogy visszaemlékszem. Szóval nagyon tetszik nekem Adynak egy vallomása: hogyha szerettem, iszonyúan szerettem, és ha gyűöltem, iszonyúan gyűöltem. Megvallom őszintén, én is így voltam mindig, ma is így vagyok. Igazgatóm azt kérdezte, akinek még öt napja van, a régi igazgatóm egyszer, miután titánnak próbáltam, és szembefordultam vele, hogy neked sohasem elég? Te sohasem nyugszol meg? Te mindig meg akarod váltani a világot? És én valóban úgy érzem, ha kilencvenkét éves koromban még egészséges leszek, én akkor is meg akarom majd váltani a világot. Szóval a bűn gyűlölete. A büntudat. Hogyan veszett ki az emberiségből a büntudat. És ez az amerikai tanítványom, aki állami gimnáziumban van, és ott végezte kint az egyetemet, most ismét itt van, és mondja: teljesen magától értetődő és egyértelmű az, hogy az a célja az iskolának, az a tanári karnak, az az igazgatónak, az a nevelőnek a célja – hiszen osztályfőnöki rendszer Amerikában az állami gimnáziumokban nincsen, és osztályfőnöki óra sincsen –, az a célja az iskolának, hogy a gyerek minél jobban érezze magát. Tehát szóba se jöhet olyan, hogy büntetés, vagy szóba se jöhet olyan, hogy fegyelmezés. Ez a modern pedagógia, a nagy liberalizmus csődje. Hát ez a dolog teljesen idegen tőlem. Ilyen értelemben abszolút hagyományos pedagógiának vagyok a híve, megint mondom, biztos, hogy alkatilag is, nem csak azért, mert ezt láttam, ezt tapasztaltam, vagy ezt érzem. Az én intuícióm ez. Én tényleg minden évben egy-két gyereket megpofoztam, harmincöt év alatt az legalább negyven-ötven gyerek, és engem, megvallom őszintén, soha senki nem jelentett föl. Ez lehet, hogy egy kiváltság. De én mindig olyan lélektani pillanatban adtam, majdnem azt mondom, hogy tudatomon kívül, azt a pofont vagy azokat a pofonokat, amelyek, úgy látszik, hogy igazolást nyertek a gyermeki lélekben, és legtöbb esetben, mint utólag kiderült, otthon sem vallották be. Tehát a jutalmazás és büntetés dolga, mint olyan, nem hiszem, hogy valaha is elválasztható lenne a pedagógiától.

Például a más neműekkel, tehát a gyengébb nemmel, a nőkkel szembeni óvatosságomat mindvégig fémjelezte, és ma is. És szegény leánygyermekek, ugye ironikus megjegyzéseimtől ezért szenvednek sokat, mert mindig gúnyolódok a gyengébb nemen. Azt mondja Kempis ugye, a címe is a fejezetnek ez, hát nem a Jelenits-féle fordításban volt ifjú koromnak olvasmánya, az volt a címe, hogy *A túlságos bizalmaskodás kerüléséről*. Ez megmaradt bennem, és nyilvánvalóan nem nagyon szeretem azt, hogyha ilyenfajta, magukat vallásosnak mutató gyerekek ezt a testi közellétet meg egyebeket ott nyilvánosan, az iskola folyosóján. És akkor előzőleg is már beszéltem velük, hogy azért nem kell ezt olyan hevesen, meg diákszerelem, minden múlandó. Leérettségiztek, most tavasszal jött a lány, hullottak a könnyei, amikor belépett, igaza lett a tanár úrnak. Otthagyt az Attila. Hát igen. Múlandó. A diákszerelem múlandó. Kérdés, hogy mennyire megyünk bele egy ilyenfajta szerelembe. Miközben

az egyik oldalon ugye ironikus vagyok, majdnem általános tapasztalatom az, tehát általánosított igazsággá válhat az én pedagógiai pályámon és az én pedagógiámban, hogy mindig a leány az, aki megszenvedti ezt. Itt is az Orsolya szenved immár hetek óta, mióta az elbocsátó szép üzenetet vagy a vonatbeli áldásadást, hogy Ady két hatalmas költeményére utaljak, megkapta az Attilától. Igen. A szexuális felvilágosítás és minden más ugye, mikor van itt az idők teljessége? Mikor lehet együtt tartani egy osztályt vagy több embert – nyolcat, kilencet, tízet –, hogy erről nyíltan beszéljünk. Belelátunk azokba a gyerekekbe, hogy hogyan fogják ezeket a dolgokat azok fogadni? Mi lenne a hitele annak, akit megkérünk, hogy ilyenfajta előadást tartson. Rossz tapasztalataim vannak, megvallom. Főleg abból az időszakból, amikor... ez olyan négy-öt éven keresztül megy az 1970-es években, (az un. „Családi életre nevelés”) és akkor valóban szinte minden osztályfőnök kötelességének tartotta, hogy valakit a szülők közül vagy ismerősök köréből meghívjon, orvost, nőgyógyászt, pszichológust, pszichiátert, meg sokgyermekes családját, családapát satöbbi, ezek nem egyszerű dolgok, erről hitelesen beszélni, hogy utána megszólítható is legyen.

No, ez az első része az idézetnek csak csupán. Szóval az idő telítve van, rajtad keresztül el akar mondani valamit, és egy pillanatot sem mulaszthatsz el, mert elmondja más helyetted. És nem úgy mondja el, ahogy te jónak és igaznak hitted. Ez, gondolom, a pedagógiai megszállottság része. Én exhibicionista vagyok. Én – „szeretném, ha szeretnének, és lennék valakié”. A pedagógus, szerintem, magamutogató lélek. Furcsa módon József Attila egy Vágó Mártának szóló levélben megírja azt, amit szerintem – bármennyire is gőgösnek tűnik ez most – abszolutizálni kellene, hogy a pedagógus-alaptörvény kellene hogy legyen. József Attila azt mondja, hogy az az ember vagyok, aki magamra tudok mutatni, hogy itt a példa. Ilyenek legyetek. Ez a számomra szűz test és szűz lélek, József Attila, 1928-ban, meggyőződésem, hogy József Attila szűz volt, ez nagyon jól tudta, hogy mit jelent végigvergődni ugye ezen a nyomorúságos szegénységen, nélkülözésen, végigvergődni a kiszolgáltatottságon, különféle adományokból élni, nélkülözve és megaláztatva, Bécsben és Párizsban, vagy itt-hon, Budapesten is, ugye a sógoréból vagy Hatvany Lajos cukorbáróéból és így tovább. Szóval ő tudott magára mutatni, mert büszke volt magára. A Sánta Ferenc *Ötödik pecsétjé*-nek talán a sorai között van, hogy lázadni, tiltakozni, protestálni csak az tud, aki becsülheti önmagát. A pedagógia is olyan dolog, én azt hiszem, hogy csak annak szabad az igazságot képviselni akarni vagy képviselni merni, aki becsülheti önmagát. Aki József Attilaként magára tud mutatni, hogy itt a példa. Legyetek ilyenek. Szóval az ember, én gondolom, mert exhibicionista, fontosnak tartja azt, amit mondani akar. Rendkívül fontosnak. Saját magamat fontosnak kell hogy tartsam. Önbecsülés. Ma sokat prédikálnak erről. Méltóságtudat. Hú, csúnya szó. Itt minden a méltóságát veszítette. Atya, ne haragudjon. Az egyház is elvesztette a méltóságát. Hosszan lehetne erről beszélni. De a pedagógia abszolút elvesztette. A nők elvesztették a méltóságukat. A szerelem elvesztette a méltóságát. Deák Tamás erdélyi író – a címe nem jut eszembe –, egy csodálatos regényes önvallomásában ezt megírja. És ilyen ka-

landregény-féle, hallatlan emelkedett szellemű és erkölcsiségű. Igen, itt a méltóságvesztésről van szó, és hogy Ady szeretetét ugye tovább terjesszem: Ha ki király, Sorsának a királya, Mit bánom én, hogy Goethe hogy csinálja, Hogy tempóz Arany s Petőfi... [Ütő legény, aki az ütést állja: Így állva, várva vagyok...] Ady tudta, hogy egyszeri és egyedi, és büszke volt. És mi is, gondolom. Az kellene, hogy büszkék legyünk a magunk egyszeri és egyedi voltára, és képviselni kell valami megélt igazságot, mert Pantol Mártonnál, Török Jenő tanár úrnál, atyánál vagy Kiss László jezsuita atyánál én ezt a megélt igazságot éreztem meg. Vagy másoknál, akiknek az egyénisége, a karaktere, a szavahihetősége... hát szóval a hitelessége megkapott, megfogott vagy megérzett. A lányomat például azért nem... a leányomat azért nem vittem például abba az iskolába, ahol én tanítok, bár nagy becsvágy élt bennem, a fiamat már oda vittem, mert amikor hetedikes volt, akkor bejött egyszer hozzám, és a gazdasági irodában volt valami ügyünk, és ott volt egy tanárnő is, akinek akkor éppen lila volt a haja. Lilára volt festve. Több színben játszott azóta, meg azt megelőzően is. És ennek a hölgynek, aki vagy tíz percig ott volt velünk együtt a szobában, és beszélgetett, egy olyan látteleletet adta, egy olyan karakter képét, amikor kijöttünk, az én leányom, hogy elfogott a rémület, tekintve, hogy igen „Naturbursch”, nyersen őszinte leányom van, sokat örökölt az én modoromból meg természetemből – sajnos –, ezért sokat ütköztünk össze a lázadás korszakában, szóval a leányom olyan jellemzését adta ennek a tanárnőnek, hogy arra gondoltam, hogy ha én ezt a gyereket ide hozom, történetesen ez a kolléganő fogja tanítani, teljesen végem van. Nemcsak a gyereknek, hanem nekem is, mert egy igen szóval bíró, nagyszájú hölgy volt. Igen, szóval a hitelesség. Meg a büszkeség arra, hogy... Egyszer egy nagy vitában ez a hölgy mondta nekem azt, hogy miért? Maga azt gondolja, hogy magának mindenben igaza van? Honnan veszi Maga a bátorságot, hogy azt gondolja: Magának igaza van? Egy nagy vita volt a tanáriban, kevesen voltunk, egy értekezlet után, már délután, talán órákig ott voltunk, még öten–hatan vitatkoztunk, és hát igen. Az igazság nehezen elviselhető, ez kétségtelen. Tényleg igaz. Pedig az igazság kimondása az erkölcsi kötelesség. És ha nem mi mondjuk ki az igazságot, akkor jön valaki más, aki esetleg nem tudja az igazságot. Vagy áligazságot tanít, mondjuk. Tehát ezt a pillanatot megragadni, amikor én kimondhatom az igazságot. Nagyon tetszik Várkonyi Hildebrandnak az a gondolata, hogy életdráma. Azért, mert én azt gondolom, hogy a pedagógia dramatizálható szituáció. Az iskola az nem más – főleg az osztályfőnöki munka elsősorban, persze az irodalomtanár könnyen beszél. Hogy milyen elégtétel volt most nekem, hogy Czigány Lórántnak a *Kortárs* hetedik számában elolvashattam a kétoldalas kis cikkét arról, hogy milyenek a magyar irodalomkönyvek. És ez a Londonban élő tudós úr megírta végre azt, amit Baránszky Jób Lászlótól beszélgetésekben megtudtam valamikor, évekkel ezelőtt, és amit ösztönösen én is mindig éreztem, hogy milyen rosszul tanítjuk az irodalmat, illetve hogy milyen rosszak a tankönyvek, mert nem azt kell tanítani, ami a tankönyvekben van, hanem mást kell csinálni, szóval a Czigány Lóránt most megerősített engem abban, hogy impresszionisztikus reflektálás legyen az irodalmi

művekre az irodalomtanárnak a dolga. Tehát ha történetesen ugye én nem osztályfőnök vagyok, hanem irodalomórán irodalomtanár, én akkor is csak azt csinálom... szerencsére van egy bizonyítékom. Legutóbb érettségizett osztályomból Párizsba szakadt tanítványom azt írja, hogy: „Köszönök mindent, az Isten szeretetét, az élethitet” – én, aki pesszimistának, tehát pedagógiai kérdésekben pesszimistának tartott kolléga vagyok az iskolában, a leány azt mondja, hogy köszöni az élethitet–, „vagy nem is tudom, minek nevezzem, amit a tanár úr irodalomórák ürügyén és egész lényével sugárzott és adott”. És természetesen a folytatása, három pont után, Ady verse, amely úgy kezdődik, hogy: Az Ér nagy, álmos, furcsa árok... És ezt egy cigány származású, rendkívül szörnyű, nyomasztó családi körülmények között élő leány vagy tanítvány írta, aki pedagógus lesz, és azt hiszem, hogy nagyon jó pedagógus lesz, mert ösztönösen született arra, hogy ezt csinálja, annak ellenére, hogy testvérek nélkül nőtt fel a családban. Szóval ki kell mondani azokat az igazságokat, amelyeket igazságoknak tartunk, érzünk, Uram, bocsá', Sík Sándor S.Onofrio című versére gondolván, amit megéltünk. Tehát a megélt igazságokat ki kell mondani, és büszkének kell rá lenni, hogy ezeket ki tudjuk mondani, és drukkolni kell, imádkozni kell, hogy azok a lélektani pillanatok megjöjjenek az életünkben egy-egy gyerekkel, növendékünkkel, Uram, bocsá', a saját gyermekeinkkel, a test szerinti gyermekeinkkel szembeni nevelői eljárásunk alkalmával is, amikor alkalmas az óra, az idő, amikor mondani kell. Azzal folytatja még Márai, hogy tudományban, művészetben, irodalmi közéletben vannak olyan sürgető pillanatok, amikor egy igazság megjelent, és ki kell mondani. És ha úgy érzed, végzetesen éppen téged jelölt ki a feladatra a sors – itt jön ugye a sorsátélés képessége –, tudni kell, hogy mi a sorsunk. Akarjuk-e a sorsunkat? Vállaljuk-e a sorsunkat? Ezt lehet ilyen Ady-féle öntudattól megtanulni. Szóval itt van igaza az ilyen elmélkedő Augustinus- vagy Rousseau- vagy Tolsztoj- vagy Thomas Mann-féle pasasoknak, akik mindig magukról írtak. Legyenek akár regényírók, akár konfessziózók, a maguk vallomását tették meg. És ha úgy érzed, hogy végzetesen éppen téged jelölt ki a feladatra a sors, ne késlekedj, mint a rossz színész, aki elmulasztja a jelenet végzavát. Igen, nagyon hinni kell abban, hogy a jelenet végzava a mienk. Néha én már gondolkodom arra ugye, hogy életkoromnál fogva, ki tudja, mi van hátra, és gyakori érettségi találkozón, amelyek már gyakrabban, mint ötvenként, egy-egy osztállyal, a legkorábbiakkal ugye most már évenként szoktunk találkozni, már olyan őszintén beszélek, mintha valóban a halálom küszöbén állnék. Nem csak műved van, az idő is van, s az időn belül megvan a te pillanatod, amelyet nem szabad elmulasztani. Igen, az időn belül megvan a pillanatod, amit nem szabad elmulasztani. Sietni kell, mert mindig késő van már. Ezt Babits írta ugye huszonkét évesen Juhász Gyulának, hogy sietni kell, mindig késő van már, soha nem lehet várni, tehát ez a türelmetlenség. Aprópó, ez egy szép szó. Ideges türelmetlenség kell hogy a lelkében dolgozzon a pedagógusnak. Ideges türelmetlenség. Igen. Ezért kell rendkívül pihentnek lenni, és derűsnek, harmonikusnak, fölszabadultnak lenni nyilvánvalóan, egyébként is ellentéte a sokszori tapasztalatnak, hogy klasszikus nagy matematika és fizika tanárok

voltak, láttam ilyet én is, akik dermesztő csendben dolgoztatták az osztályaikat, osztályukat. Ami lehet, hogy talán igaz is, nem tudom, de művészeti tantárgyakat nem lehet ilyenfajta fegyelmezett légkörben. Tehát igen sötétben látok. Ami megoldás, az kétségtelen, a művészet. Én úgy gondolom, hogy a tudományok kora lejárt, és a művészeti tantárgyak azok az én érzéseim szerint, amelyek... egyáltalán, a művészetekkel való foglalkozás az, ami segíthet tartalmat adni az embereknek. Ez persze csak előszobája ugye a vallásos nevelésnek, de én úgy gondolom, hogy a vallásos élet vagy a vallásos életforma csak megkoronázása lehet az életnek. Tehát semmiféle erőltettség nem helyes ebben a dologban. Én úgy gondolom. Tehát én aggódva szemlélem ezeket a földből kinőtt egyházi szellemű vagy kereszténynek mondott iskolákat, mert egy-kettőbe van szerencsém ugye belelátni, amelyek már működnek egy-két év óta. Megvallom, a Prohászkaival való kapcsolat, hogy elővettem ismét a Prohászka Ottokár és főleg ugye a naplóját, ez is abból fakad, hogy egy tanítványomat rábeszéltem, egy volt tanítványomat, hogy a Budakeszi Prohászka Ottokárról elnevezett iskolába, gimnáziumba jelentkezzen tanárként, és felvételt nyert oda, és sokat beszélgettünk akkor erről, és úgy eszembe jutott, hogy mit jelenthet egy iskola cégérén vagy cégtábláján ez a név, hogy Prohászka Ottokár. Ehhez hozzátartozik, hogy pedagógiai módszerekről... pedagógiai módszereimről valamit mondjak, nem felejtve el a Spanger második idézetét, hogy ez a kilencedik osztályom a József Attila gimnáziumban, amelynek osztályfőnöke vagyok, és egy kivételével, amely a legéletszerűbb osztály volt, csupa fiúból állt, és az induláskor ötvenketten voltak, 1960 és 1964 között voltam történelem- és irodalomtanárunk plusz osztályfőnökük, és a legtöbbet, ami az élet felé megnyitotta a magam zárt világát, mert eléggé gátlásos és befelé forduló és élettől idegen volt az ifjúságom, az egyetemi évekről nem is beszélve, amelyek szintén valahol teljes magányban teltek el... Most jöhetne egy lábjegyzet: hogy a kamaszkornak az egyik legnagyobb élménye, majdnem uralkodó élménye az egyedüliség, a magány. És miután ezt a magányt én is rendkívül mélyen és megrendülten átéltem, egészen, eljutottam én is az öngyilkosság gondolatáig, megvallom őszintén, akkor, tizenhét éves koromban, egy-két válságos órában, tehát a teljes kilátástalanság mélypontját vagy mélypontjait is megértettem, vagy megéreztem vagy megérthettem, és újabb lábjegyzet következne: sajnos nagyon sok tanítványom volt, aki... lehet, hogy ez a magyarázata talán, aki öngyilkossági szándékokkal élt az iskolában, és ezek közül sokan megkerestek engem, és többen megmenthetetlennek bizonyultak, vagy akkor, vagy pedig az érettségi utáni években, és így volt alkalmam különféle elmeógyógyintézetek zárt osztályain meglátogatni ezeket az embereket. Tehát azt az érzékenységet, amely a Szondi Lipót egyik interjújában azt mondhatja Szondival – ami nekem abszolút meggyőződésem, és amelyet racionális pedagógusok és racionális pszichiáterek és racionális pszichológusok úgy gondolnak, hogy nem igaz –, hogy igenis, mélylélektani ismeretek nélkül nem volna szabad még óvónői diplomát sem adni az embereknek. Ez nekem, mondom, egy olyan élményem, miközben abszolút nem tartom magamat ideggyengének. Biztos hozzájárul talán, az intrauterin élet is, és ha mi föl akarjuk

térképezni a diákjainkat – nem akarom elfelejteni, hogy mit akartam még mondani, majd visszakapcsolok mindjárt a Prohászka Ottokár-cégerhez –, szóval, ha igazán akarjuk ismer-
ni, akkor biztos, hogy vissza kellene a családi ősök genetikai vonalán is. Nekem megadatott
az, hogy édesanyám, református családból származott, később katolizált, és Cegléd neveltje
vagy gyermeke volt, és ő visszafelé szinte századokra tudta a család történetét. Ha ma meg-
kérdem a gyerekeket, és ezért én szoktam írni elsőben kis portrékat, amelyek a nagyszü-
lőkről vagy a dédszüllőkről szólnak, és kimondottan ezzel a provokatív céllal, mert nemcsak
exhibicionista, bármennyire csúnya is ez a szó, hanem provokáló is egy tanár az én meggyő-
ződésem szerint. Igenis rendkívül rámenősnek kell lenni, rendkívül agresszívnek kell lenni
adott esetben. Énnekem annyi családlátogatásom volt, amely haraggal végződött. Fölálltam,
éjjel tizenegy óra volt, eljöttem. Szóval meg voltam győződve, hogy nekem van igazam,
megvallom őszintén, nekem lett igazam, nem biztos, hogy minden esetben, nem tudom, de
vissza már nem lehet őket térképezni, de amikor én meg vagyok győződve a magam peda-
gógiai igazáról, akkor én azt olyan szenvedélyesen élem át, én azzal annyira el vagyok telve,
hogy semmiféle ilyen beavatkozástól sem idegenkedem. Ez megint ugye a modern pedagó-
giák egyik ütközőpontja. Milyen mértékben lehet beavatkozni a növendék életébe? Most,
hogy öregszen, már bölcsőbb kezdek lenni, óvatosabb vagyok. Egy tévedésem volt, ami ezt
az óvatosságot előírta, talán, és ezekre a tévedésekre – szerencsére olyan feleségem van –, a
tévedések lehetőségére fölhívja a figyelmemet. Nagyon érdekes, hogy egyfajta okkult idea-
lizmusban szenvedek, és idealizálom, nyilván nemcsak magamat, mint az az elmúlt órában
is már kiderült ugye, hanem idealizálom a diákjaimat is. Tehát én sokkal szebbnek képzelem
őket, mert nyilván a szebbik arcukat hozzák az iskolába, és azt mutatják, és bármennyire is
a Szondi tételét igaznak tartom, és fontosnak tartanám, hogy genetikusan föl tudjuk vala-
hogy térképezni egy-egy explorációval, tehát beszélgetéssel a gyerekeknek a múltját, családi
múltját – ez majdnem lehetetlen –, de biztos, hogy nagyon fontos lenne. Most arra gondolok,
hogy ez a szuicid hajlandóságú gyereksereg, akik, mondjuk, szám szerint kilencen-tízen
vannak, akikkel volt kapcsolat, illetve bizalmas kapcsolat... Újabb lábjegyzet jön:
(tényleg asszociációk lesznek belőle...), ez attól származik, hogy édesanyám, amikor engem
várt, harmincnyolc éves volt már, és a testvérem – tizenhét hónap van köztünk – még cse-
csemő volt, és édesanyám annyira vérszegény volt, hogy az orvos azt mondta, hogy nem
szabad megszülnie engem. És gondolom, hogy ez is belejátszott abba, tehát az intrauterin
életben, ugye a méhen belüli életben átélt élmény, hogy ez egészen odáig ment, furcsa mó-
don aztán a gimnáziumban osztálytársam volt annak az orvosnak a fia, és egy darabig jó
barátom is, Mátyásföldön, akihez az édesanyám más kórházi orvosoknak az indítására elin-
dult már, hogy elvetesse a magzatot, aki én voltam. Elment a villamosmegállóhoz, mint
ahogy ezt elmesélte nekem, és ott látott egy anyát két gyermekkel, két kisgyermekkel. És
akkor reménykedően hazament. Nem ment el a nőgyógyászhoz. Ez csak egy ilyen gondolat
bennem, semmi rögeszme nincsen, bármennyire is úgy látszik, hogy rögeszmés vagyok,

nem? Na szóval történt az, most, szeptemberben, mert minálunk az a szokás, hogy hét párhuzamos osztály van – ez a lábjegyzet lábjegyzete most már, elnézést kérek –, szóval az igazgató bemegy valamennyi elsős osztályba, és megkérdezi, hogy mindenki jól érzi magát, ebben az osztályban ahová került, ahol, úgy gondolja, hogy végig fogja majd a négy esztendőöt satöbbi, van-e valaki, aki elvágódik. És abban az esetben, hogyha valaki vagy valakik jelentkezik, hogy ők egy másik párhuzamos osztályba szeretnének átmenni, ezért vagy azért, és kellően megindokolják, és valóban van cserelehetőség, mert a létszám eléggé kötött, mert így is túlfeszített szinte, bár nem üti meg a pannonhalmi negyvenet, csak harminchat körül van, szóval akkor másnap lehet cserélni. Másnap összeül a hét osztályfőnök az igazgató asztalánál, és megbeszélik, hogy hát ilyen cserebere. Azt mondja az elmúlt év szeptemberében az egyik kolléga, aki második osztályát kezdte most el, fiatal ember, az előző osztályában pedig volt szerencsém tanítani négy éven át a magyart, hogy te, azt mondja, az én osztályomban van egy problematikusnak látszó gyerek, miután te szeretsz az ilyen betegekkel, bolondokkal foglalkozni, nem vennéd-e át. Az előző osztályában ugyanis volt egy kislány, aki elsős korában öngyilkosságot kísérelt meg, gyógyszert vett be, igen zavaros családi körülmények voltak, de előzőleg én már tudtam, hogy az édesapja is, mikor ő két éves volt, sikeresen hajtott végre öngyilkosságot, tehát a gyerek ezt nekem elmesélte, egy dolgozat kapcsán, és akkor utólag kiderült, hogy ennek a leánygyermeknek a tíznapos kórházi kalandját hetekig csak én tudtam egyedül a tanárok közül, és hát én persze nem mondtam meg az osztályfőnöknek sem, és hát ebből ő azt következtette, hogy én bizalmas barátságomba vonom ezeket a gyenge idegzetű embereket, mert tudok velük hidat építeni vagy hozzájuk hidat építeni, és akkor mondja, hogy az osztályába kiderült, hogy van egy kislány, aki... négyen vannak testvérek, és két évvel ezelőtt az édesanyjuk öngyilkos lett, és ő nagyon fél attól, meg rendkívül rossz a gyerekek a bizonyítványa, különféle önkormányzati nyomásra, illetve kívánságra vétetett föl, közepes tanuló volt, és hát ilyeneket ugye a mi exkluzív gimnáziumunkba nem szabadna távolról se fölvenni, sőt. És aztán ezt a kislányt átvettem. Természetesen kapva kaptam az alkalmon, hogy jön egy dilis. Egy dilissel több. Tekintve, hogy betegeknek tartom őket, ugye, mint ezt már az előbb mondtam, a serdülő kor az a betegség állapota. Fontos, Pilinszky meg Simone Weil figyelmeztet bennünket arra, hogy a szeretet legmagasabb foka a részvét. Való igaz, hogy én részvétet érzek sokszor. Ez egy fontos habitus... mit mondjak... atomja... molekulája az én felfogásomnak. Bocsánat: pedagógusi lelkiütemnek. Részvét. Szánalom. Tudom, hogy megalázó, tudom, hogy nem szereti a büszke XX. századi ember, a fölszabadult XX. századi ember, aki önmaga istenévé lett, de hát tényleg. És ezt meg is mondom, hogyha a helyzet úgy kívánja. Nem éreztetem, de megmondom. Na, szóval ezt a kislányt én fölállaltam, két megrendülésem volt a kislánnyal. Ezt csak azért mondom, mert pedagógiai örömökről is szólni kell, és akkor ne csak ilyen esetleges tömjénező levéltöredékeket olvassak fel, amilyeneket szeretnék végezetül majd felolvasni, hanem hát elmondjam azt, hogy ettől függetlenül is, az volt a dolgozatnak a

címe, hogy *Álom*. Ezek tulajdonképpen ujjgyakorlatok. Ugye mindannyian tudjuk, hogy a fogalmazás tanítása a gimnáziumban nincs. Mindannyian tudjuk, hogy az általános iskolában nem megfelelő. Mindannyian tudjuk, hogy egy gimnáziumba végül húszféle általános iskolából húszféle magyar irodalmi és nyelvi emlékekkel, tudással, és főleg készséggel jönnek a gyerekek. Én elsőben 10–12 mondatból álló ujjgyakorlatokat szoktam íratni, amelyek ilyen... igen elvontak is lehetnek. De lehet olyan, hogy *Játék*, vagy olyan, hogy *Iskola*, vagy olyan, hogy *Nagyapám*. Tehát ennek ez volt a címe, hogy *Álom*, akkor már úgy benne voltunk ezekben a személyes öröletekben, ami az én rögeszmém, de mosom kezeimet, mert bölcsészkarra járó, Uram, bocsá', immáron most eszembe jutott a másik is. Strasbourgban teológiát végző tanítványom, már ötödik éve ott van, leány, Ószövetséggel foglalkozik, és igazolt engem arról, hogy milyen hasznosak ezek az ujjgyakorlatok, onnan, Strassbourgból írta a levélben, hogy most eszébe jutott, amikor be kellett ebben a félévben tíz darab ilyen jól szerkesztett írásművet adnia, hogy milyen hasznos volt az, hogy mi illet, kénytelen-kelletlen, verejtékezve írni kényszerültünk. Tehát főleg a francia stilisztikáról és stílusművészetéről tudottak alapján, amelyet ők a József Attila Gimnáziumban olvasgathatták, részben a kéziratban lévő, Brisits Frigyes-i kéziratoknak a gyűjteményét, aki franciás műveltségénél fogva a stílusnak páratlan mesterévé lett, akinek a szentbeszédeiről legendákat mesélnek a ciszter öregdiákok, akik diákjai voltak, és lelki gyakorlatainak a hallgatói, de hát az írásai meg az iskolatörténetben az igazgatói értekezleten vagy a tantestületi értekezleten elmondott igazgatói beszédei is tele vannak olyan stílusbravúrokkal, hogy e puritánna egyszerűsödött korunk iskolapolitikája már nyilván nem engedné. Nem is kívánná.

Na, szóval hol vesztettem el a fonalat? Ja, igen, a két élmény a leánnyal, az *Álom* című dolgozatnál. Ez a leányzó engem teljesen megrendített, mert... ja, igen. Hát feminin vagyok, ezt be kell vallani őszintén. És most jön a lábjegyzetek nem tudom, hanyadika, akkor kénytelen vagyok Sprangert idézni. Abszolút meggyőződésem, hogy Sprangernek van igaza, és nem akarok kérkedni ezzel, és nem akarom ezzel aláhúzni ugye a magát femininnek nevezett és büszkén vallott Ady igazolására meg a magam igazolására, hogy bizony, ez a pedagógia művészet, és anyai ösztön nélkül nem csinálható. És a femininségnek ez lehetne az igazolása. Ejnye, hova tettem? Hova írtam? Elveszett? Miért veszett el? A lényeg az, hogy Spanger azt mondja, miután ő fölveti mindjárt a kötetének az élén, ő majdnem kizárólagosan kiköti, hogy nemigen tud beszélni, csak a fiúgyerekek pszichéjéről. Nem tud a leánygyermek, a serdülő leánygyermek pszichéjéről beszélni, ennek ellenére számtalan helyen utal, főleg Charlotte Büchlernek az írásaira és tapasztalataira, és körülbelül elmondja azt is, számomra hitelesen, hogy milyen a leánygyermek fantáziaképeinek az anyaga, intellektuális érettsége serdülőkorban és a többi, szóval annak ellenére kiköti, ezt a megállapítást vagy mondatot fogalmazza meg – körülbelül idézem csak –: ahhoz, hogy valaki érett férfivá legyen, ezt csak úgy teheti meg, hogy a nőiséget mélyen átérzi, magáévá hasonítja, nem tudom. És így tovább. Vagyis a nőiség meg nem értése nélkül... és furcsa gondolataim támad-

tak, de nem fogom elmondani, amikor Prohászka Ottokár naplóinak utolsó éveit, 1922-től 27-ig, haláláig elolvastam most, összefüggően, legalábbis azt, ami ugye a Prohászka-sorozatban akkor megjelent, akkor megrendített engem az, hogy milyen Prohászkanak a Szűzanya-képe. Hogy – nem akarom kritizálni, távol van, meg nem is akarok semmiféle fenntartással élni, de mégis – azt kell mondanom, hogy szinte az abnormitást, az abnormitás határát érintő Szűzanya-komplexusa van Prohászkanak évei utolsó... élete utolsó éveiben. Ez teljesen megrendített engem. Annál is inkább, mert számomra a legszebb sorokat ő írta a női lélekről, akkor, amikor Mária lelkét elemzi, de ez valahol régen, ifjú kori emlékeim között van, és nem emlékszem, már a kötetet is kölcsönadtam Báta Gabriellának, egykori tanítványomnak, aki Bécsben él, és aki a mai napig nem adta vissza, de számon tartom, hogy a kötet nála van húsz éve már. És ott van bejelölve ugye ez a Prohászka-tétel vagy gondolatsor Mária lelkiségéről. Óriási igazság, biztosan. Szóval Spranger azt mondja, és nekem is meggyőződésem, hogy aki a nőiség mibenlétét nem érzékeli, tehát aki az anyai ösztönnek... legyen egyszerű: az anyai érzésnek nem lehet birtokosa, tehát aki belülről nem látja, hogy mit jelent az anyaság... Ugye Plátón mondja, hogy kétféle módon válunk halhatatlanná: vagy gyermekeket nemzünk – ő is a férfiakról beszél csak, nyilván a nők számára ez közelebbi istenélmény, hiszen a teremtésben való részvétel lehetővé vált számukra –, vagy pedig műveket írunk, amelyek a halhatatlanságunkat biztosítják. Igen, szóval az istenülésben – hogy nietzscheánus legyek –, az istenülésben való részvétel lehetőségét kínálja a női lélekkel való nem közelebbi, hanem igen mély megismerkedés, amely nyilván már a megértésen túl van, és amely az intuíciók birtoklását tételezi fel. Hogy aki intuitív megérzéssel nem rendelkezik, mint ahogy nők... Megvallom őszintén, egyszer öt évvel ezelőtt egy balatonszárszói KISZ-táborban, ahova elvitt az igazgatóm, hogy az iskola történetéről meséljek, azok az utolsó évek voltak, amikor vezetőtábor volt az iskolaidőben, valamikor szeptemberben Balatonszárszón, akkor hát fölhasználtam az alkalmat, hogy... mert korábban ugye – mostanában már nem – éveken keresztül olyan szakkört vezettem, hogy pedagógia-szakkör. És ez ki-mondottan azok számára volt hivatalosan megnyitva, akik nevelői pályára készültek. Tehát ha van valamiféle ambícióm a hivatás-nevelés dolgában, ez az egyetlen ambícióm volt – most már csak megmarad emléknek –, hogy arról beszéljek fiatal, pályára magukat hivatottnak érző vagy a pálya vonzókörébe kerülő tinédzser korú gyerekeknek, hogy hát mit jelent nevelőnek lenni. Ez egy ilyen hajlam, a sok tapasztalat meg olvasmány meg főleg talán élmény, iskolai élmény után megmaradt bennem, és ott azt mondta nekem egy kislány, nem akarom elmondani, hogy milyen zűrzavaros családi körülmények között élt, de magát a kérdést, amelyet... vagy magát a megállapítást, abszolút biztos vagyok benne, hogy a saját családi emlékei, élményei, a saját anyaképe és a saját apaképe sugallta – a szülei elváltak, és az anyja azzal kompenzálta a sikertelen házasságát, hogy körülbelül öt gyereket fogadott örökbe. Egyedül nevelt a saját gyermekein kívül – kettő volt – még öt gyermeket. Maga az örület, az én felfogásom szerint. Tiszta irracionális dolog. Szóval ez a kislány azt mondta ne-

kem öt évvel ezelőtt, amikor este megragadtam az alkalmat, és hirdetem egy ilyet, hogy beszéljünk a nőről, tekintve, hogy a táborban lévő leányok vagy a gyerekeknek a zöme ugye leány volt, és akkor hát sokan eljöttek, és akkor, mit tudom én, huszonöt gyerekkel ottan beszélgettem valami nagy sátonak a sarkában, hogy a kislány a beszélgetés végén odajött, és azt mondta, hogy ugye a tanár úr még most is szerelmes a feleségébe? Mondom, ez igaz, ezt honnan tudod? Csak ezt azért mondom, mert harmincévi házasság után is vannak olyan dolgok – és itt a női hetedik érzék –, hogy engem meglep a feleségemben, a feleségem megnyilatkozásában, gesztusában. Szóval váratlan dolgok vannak, amelyek... Szóval ezt a kettőt miközben én gúnyolódok, és nőgyűlölőnek tartanak a kollégáim, mert megteszem a megjegyzéseket még a tanáriban is a kolleginák füle hallatára, aközben én úgy gondolom, Sprangerrel egyetértésben, hogy anyai ösztön nélkül nem lehet nevelni. És aki a nőiség birtoklásából kimarad – és ezért mondom azt, hogy ez művészet, mert a művész is feminin. Ez Egry Józsefre, a Balaton festőjére – épp tegnap láttam néhány szép képét – éppén úgy áll, mint az Ady-féle bolondokra vagy Isten szörnyetegjeire. Magát nevezte így. Vagy éppén, mondjuk, Latinovits Zoltánra, aki, miután iskolánk diákja volt, és ezt még nem mondtam el, csak el akartam mondani, hogy a kilenc osztályban egy kivételével, meg hát kettővel, mert az utolsónak még nincs neve, minden osztályomnak volt egy névadója. Ez Prohászka Ottokárról jutott eszembe. Volt nekem Albert Schweitzer-osztályom, Németh László- meg Latinovits Zoltán-osztályom is. Szóval furcsa módon a Latinovits édesanyjával, a Tinka nénivel való kapcsolat révén véletlenül kezemben van néhány levele, magánlevele Latinovits Zoltánnak, aki kezdő színészként Debrecenben élt, ott kezdte meg a pályát az építészmérnöki kar elvégzése után, és megrendítő olvasmányok ezek a levelek. És még egyszer aláhúzzák azt, akit itten akarok vagy szeretnék vagy szándékozok mondani, hogy igazán belelátni még férfiember sem lát bele a másikba. Hát itt a klasszikus példa. Senki hitelesebb rajzot a női lélekről..(na, hagyjuk Tolsztojt, vagy hagyjuk Flaubert mestert Bovárynéval) nem adott a magyar irodalomban, mint Németh László, aki egy abszolút feminin valaki volt. Abszolút. Abszolút anti-Szabó Dezső vagy anti-Ady Endre, vagy mit tudom én. Szóval nyilvánvaló, ez éppén a naplóból derül ki. De az *Irgalomnak* a Ágnesét, ha valaki azt figyelmesen elolvassa, és elolvastatja, és az a nagy élmény, amikor előző-előző osztályomból ugye Réfi O. Zsuzsa, pedagógus pályára készülő, (már a tanárképzőn kínlódik a harmadik évben, tanítvánnyom, a Németh László-tételt húzván a... na, elfáradtam. Kevés volt a kávé. Melyik a legismertebb Németh László? Az *Iszony*. Szóval a Kárász Nelli lelkét elemezvén, nem akarom most búcsúzóféltben lévő, néhány napos igazgatómat megidézni, és az alakját itten elmondani, hogy milyen igazgató volt az, aki most tizenhat év után búcsúzik a pályáról, hogy az igazgatóm, akihez beszólt már a titkárnő, hogy telefonhoz hívják, állt az ajtóban, és nem tudott megmozdulni, mert ez a lány a Kárász Nelli és Takaró Sanyi viszonyát úgy elemezte, hogy az igazgató a maga családi életének, ha tetszik, hálószoaéletének a titkaira rendült rá, és nem tudott elmenni, és ez a kislány képes volt Németh Lászlót megbírálni, és kimutatta

azt, ami soha nem jutott eszembe, hogy micsoda félreértés van benne Kárász Nelli lelkét illetően. Elképesztő volt. Szóval valaki, aki tovább folytatta – és ez minden olvasmánynak a célja, vagy olvastatásnak a célja –, tovább folytatta magában a művet, továbbélte Kárász Nelli életét, és rádöbbsen arra, hogy nem hiteles. És tényleg nem hiteles. De nem akarom most elmondani, nagyon messze vagyunk, ezeknek, hogy miért nem hiteles, és hogy micsoda zsenialitás van ugye a leánygyermekekben, akik ráadásul bolondok is, mert hát olyan... olyan különleges idegállapotú, egzaltációra hajlamos kisasszony volt ő már diák korában is, nagyon korán férjhez ment, gyermeke is van, így jár a főiskolára, de aki egyszerően zseniális tudott lenni. Aminek következtében vagy ami szorosan talán a kettő összetartozik, hogy a helyesírása néha olyan volt, hogy a legelemibb szavakat nem írt le... vagy nem írt le helyesen, mert olyan fantáziadús érzésvilága volt belül, valahol, hogy egész egyszerően rohantak a szavak ugye a papíron, csúnya is volt az írása, fura egy valaki volt, aki nyilván rendelkezett valami... és aki eddig... eddig – ezt négy menetben próbáltam meg – egyetlen volt, aki igen magasrendűen meg merte írni, vállalata, és meg merte és meg tudta írni azt az irodalomtételt, amit én negyedikben mindig föl szoktam adni, hogy Kosztolányi Dezső sztoicizmusa és Babits Mihály katolicizmusa. Ez egy káprázatos dolog. A sztoikusságot a katolicitással összevetni. És ezt ez a kislány írta meg egyedül, pedig hát általában azt szokták tartani, hogy nem lehet...

(visszatérve:)

...arra akartam utalni, hogy hajlamos vagyok elérzékenyülni, hogy ez a kislány, aki két éve elvesztette az édesanyját, arról írt, hogy álmában találkozott az édesanyjával. És ez egy olyan megrendítően szép dolgozat volt, amit ő ráadásul föl akart olvasni. Mert miután kettő-három kijelölt felelő fölolvassa, akkor mindig meg szoktam kérdezni ezeknél az exhibicionista írásoknál, hogy ki akarja fölolvasni. És ő föl akarta olvasni. Ez egy olyan vallomás volt egy anyaképről, hihetetlen. És könnyek nélkül fölolvasta ezt a dolgozatát, ami aláhúzza ugye azt a rejtett igazamat, hogy érdemes ilyen gyerekeket vállalni, kár volt a kollégának félni ettől a kislánytól. A másik: Csíksomlyón voltunk pünkösdkor, miután kiderült, hogy a testnevelő tanárnő, aki négy osztályból rekrutálta a csapatot, az én osztályomból tizennyolc gyereket visz, ráhangoltam magamat, bár rettentő fáradt voltam, és még fáradtabbnak tűnt ez az öt nap oda meg vissza, meg az ottani virrasztással egybekötött dolog, szóval ott voltunk, és az osztályunkban tizennyolc gyerek elmenvén, a virrasztáson, Csobánfalván részt vettünk a templomban, szombatról vasárnapra virradó éjjel, illetve miután már délutántól szakadt az eső, nyilván csak az, aki... másrészt pedig az, aki hát úgy. Ilyenkor derül ki az, hogy például az én gyermekeim közül – és ez társadalmi körkép, szociológia, Tomkáéknak való adat –, az én osztályomban körülbelül harminc százalék vallásos gyerek sincs. Pedig az egy exkluzív, lágymányosi, keresztény, katolikus, antikommunista, antiateista, „a legborzasztóbb budapesti kerület”, ugye a legnépesebb is, több mint kétszázezer a lakója, és a legveszedelmesebb volt mindig, hát a marxista ideológiával működő pártállam idején az ottan élő értelmi-

ség. Tehát elszomorító az, hogy milyen. Hazafelé jövet a buszon ez a kislány, aki ott volt a virrasztáson, azt mondta, hogy „megtért”. És aztán válogatott és szép szavakkal, amik ösztönösen jöttek belőle, meg a „barátnőjével” – idézőjelben –, barátnőjéből, akivel ott kötött mélyebb barátságot, ezen az éjszakán, ott a templomban, meg utána, amikor fölmentünk a Salvator-kápolnához, szakadó esőben, szörnyű volt, szörnyen megfáztam, nagyon rossz emlékem, szóval ez a két kislány azt mondta nekem, hogy járnak ezentúl templomba, hisznek az Istenben, sejtik, hogy mire születtek, et cetera, et cetera. Tehát másodszor is igazolódott az, hogy ez a kislány, akit egyébként már hát úgy próbáltam bekeríteni, hogy észrevettem, hogy van egy negyedikes fiú, aki teszi neki a szépet, és miután a feleségem is... a feleségem még most is elviseli, hogy későn megyek haza, egyszer háromnegyed tízkor az iskolában, mert nálunk nyitott volt vagy nyitott az iskola időnként tízig, mert nyelviskola működik a házban, amelynek a délutáni órái sokszor olyan sokáig tartanak, észreveszem, bemenvén a szobámból... Erről külön kellene szólni. Újabb lábjegyzet. Az a furcsa véletlen vagy sors jutott nekem osztályrészlül, hogy jóformán azóta, mióta beléptem abba az iskolába, vagyis harmincöt éve, külön szobám van. Egyedül nekem a tanárok közül. Megvallom őszintén, ez a tanárokhoz, kollégákhoz való viszonyomat nyilván befolyásolta. Egy olyan pasassal találkoztam, Lázár Imrének hívják, belgyógyász, már gimnazista korában is mindennel foglalkozott, most is olyan, biztos nagyon rossz belgyógyász, mindenhez ért. Elképesztő egy pasas. Németh László-figura, csak olyan nyugtalan, hogy na. Szóval egyedül Lázár Imre kérdezte meg negyedikes diákként, aki... sőt, alá kellene húzni a megszólíthatóságot. Olyannak kellene lenni a pedagógusnak, aki megszólítható. Ez egy kulcsszó. Megszólíthatóság. Ennekem olyan barátságaim szövődtek az iskolafolyosón ezalatt a harmincöt esztendő alatt... Nem mondom, hogy nem ezért nem mentem el. De ezért sem mentem el. Nem akarok, mondjuk, arról vallani, hogy tartozásom van abban az iskolában, mert én az első osztályaimtól, és főleg az ottani első szülőélményekből annyit kaptam, hogy na. Ezt, ha mi megkapnánk a saját pályakezdő életünkben a növendékeink szüleitől, akkor mi is nagyon okosak lennénk. Nekem könnyű volt, mert engem elfogadtak, akkor is, ha a gyerekét a diós tézsa miatt hazaküldtem, és a kirándulás élményében nem vehetett részt, mielőtt elindultunk volna a Bükk-fennsíkra, gyalogosan, valahogy ezek a szülők is becsültek vagy bizalmasak voltak hozzám. És én a 1960-as évek elején még tanítottam – és már megint jön a szociológia –, taníthattam azoknak a szülőknek a gyerekeit, tiszta fiúosztályokban, akik ott éltek a Lágymányoson, és akik még a két háború közötti Magyarországon egy polgári és értelmiségi létformát örökölték, illetve birtokoltak. Tehát én még találkoztam azzal a magyar értelmiséggel, amelyik a szó... mondjuk, ne bántsuk a többieket, Huszár Tibort különösképpen ne, hanem, mondjuk, Ortegát. A szó ortegai értelmében értelmiségiek voltak. Mert ma, Magyarországon... de erről nem akarok beszélni. Szóval ezek a szülők... akkor elkezdődött ugye a családlátogatás. Csupa családlátogatás lett a szenvedélyem, sokszor kigúnyoltak meg kinevettek, álmos voltam, és akkor kérdezték, hogy mikor mentem haza. Mondom, egy órákor. Hol voltál? Mon-

dom, családlátogatáson. Hülye mama satöbbi. Sokszor megkaptam. Ezeken a családlátogatásokon – én akkor ugye még nőtlen is voltam ráadásul, szabadabb, meg balatoni vitorlázásokon, ahova meghívtak engem, mint családtagot, és úgy kezeltek, meg házibulikon, ahova szintén elhívtak satöbbi, satöbbi – én annyit kaptam, amit a magam kispolgári családjától, amelyben felnőttem, nem kaphattam meg soha. Tehát ma, amikor Európa felé... és az európaiság ugye nem csak a kereszténységet jelenti, az eszmében nyilván, a koronát tekintve igen, de valahol a praktikus létformát tekintve mégiscsak a polgárságot jelentené, amikor Európa felé haladunk, akkor én ezekből az élményekből nemcsak Márai Sándor regényeiből tudom, hogy mi az, hogy polgáriság, és mi az, hogy értelmiség. Szóval ez egy nagyon fontos tényező volt az életemben, hogyha a tartozásokról kellene beszélni, hogy én nagyon eladósodtam ott, és énnekem onnan nem lehet, nem lehetett elmenni, bármennyire... Sokszor vagy többször...(eddig hét alkalommal) megpróbáltak engem onnan elmozdítani vagy elhívni máshova, én... másvalahol nem lett volna külön szobám, csak a Lázár Imre doktor úr, aki sokszoros doktor, mert a szociológiához vagy a néprajzhoz vagy a népzenehez legalább annyira ért – gondolom –, mint a belgyógyászathoz, mert hát ezt most már egy folyóirat kiadásával is bizonyítja, várjuk, hogy a második szám most megjelenjen, egyedül ő volt az, egyszer megállt ott az ajtómban egy szünetben, és azt mondta: gondolkozott-e már azon a tanár úr, hogy mit jelent így elszeparálva élni? A kollégáktól elszeparálódni. Tényleg, ez biztos, hogy rendkívüli módon befolyásolta az én dolgaimat, és ha mondtam azt, hogy nekem a magány nagy élményem volt kamasz koromban, és a gyerekek magányát, amely szörnyű és végtelen, és a gyerekeket sokszor a szakadék szélén tántorogtatja, én ezt nagyon mélyen megéltem. Ezt még ezzel a térbeli magánnyal én aláhúztam, hogy nem kényszerültem arra, hogy a szünetben a kollégák csivitelését vagy hisztériáját, nem akarom folytatni, mert hát alkatomnál fogva hajlamos vagyok ugye negatívumokat mondani. Tehát a gyerekek ugye a dolgozatokra... néha indítékot kapok, és két oldalt is ráírok egy-egy magyar dolgozatra piros betűkkel, véleményt, és akkor azt mondja a gyerek, hogy hát csupa negatívumot írtam. Hát, mondom, ami jó, az ott van az osztályzatban, mert hát hármast kaptál rá. De hát azért elmondom, hogy mi az, ami hiányzik belőle, hát ez mind hiányzik. Persze mindig úgy kell ezt érteni, úgy kellene... én a dolgozatjavítás órájában is olyan fitt lennék, mint amilyen szeretnék, hogy nyilván a gyerek adottságaihoz mérve kell ezt vagy azt megkövetelni a gyerektől. Tehát nem szabad sohasem a lécet olyan magasra tenni, amely átugorhatatlan, és akkor megint önvallomással tartozom, hogy nemegyszer megkaptam már azt, hogy odajött valaki negyedikben, már sírva, mondjuk, egy négyes dolgozat miatt, egy nagyon törekvő és nagyon okos kislány – több ilyen kislány volt a praxisomban –, könnyekkel a szemében, hogy hát mikor lehet már a tanár úrnak egyszer eleget tenni? Tehát mikor lehet már egy olyan dolgozatot írni, ami jeles. Hát mondtam, majd az érettségim. Igen.

Osztálynévadók. Biztos, hogy fontos. Nem szoktak ezek jól elsülni, a legutolsó abszolút nem jól sült el, bár ez a Latinovits-féle, mert túlságosan korán, elsős korukban, meg hát ma

már a mai tizenöt éves nem tudja, hogy ki volt Latinovits Zoltán. Igen, szóval vannak ilyen... biztos... nagy tévedések. Ezek nagy tévedések, talán. Már az új osztályomnak is tudom, hogy ki lesz a névadója, de nem mondom el. Egy magyar tudós lesz. Már búcsúzóul, mert én, gondolom, hogy ez lesz az utolsó osztályom, nemigen fogok több osztályfőnökséget vállalni, a növekvő teherérzet miatt. Szóval én is úgy érzem azt, hogy valami szörnyű nagy feladat, valami emberfeletti feladat.

A legnagyobb nevelési regény, amit olvastam – keveset olvasok, nem érek rá olvasni, keveset olvastam életemben, azt kell mondani –, hogy az, amit olvastam, az a... igen. XI. kerületben, egy főorvosnak a házában, ahova egyszer a gyerekek felügyeletére egy nagy balatoni vitorlásversenyen, amelyre már... amelyen a szülőknek részt kellett venniük, hívtak el, hogy a három fiúgyerekre én vigyázzak egy hétvégén – akkor még nőtlen voltam –, és lefeküdtem a nekem kijelölt szobában egy gellérthegyi villának a magányában, és a gyerekek már lefeküdtek, és néztem, hogy mit olvassak még itt az éjjeli lámpa fényében, és egy gyönyörű barokk asztalka egyik lába hiányzott, és a hiányzó lába könyvekkel volt pótolva. És az egyik könyv François Mauriac: *A farizeus*. Megvallom őszintén, életemben akkor olvastam először ezt a nevet, hogy Mauriac, hát, mondom, ez mi lehet? Szép kék bőrkötés volt, Possonyi László adta ki, sorozat volt, katolikus írók vagy mi volt a sorozatnak a címe, harmincas évek–negyvenes évek, kihúztam, kerestem egy másik könyvet, betettem a helyére, elkezdtem. Hát aztán elkértem, aztán örökre nekem ajándékozták. Aztán kölcsönadtam, nem kaptam vissza, aztán újra kiadták, és... közben már, persze, a Széchényi Könyvtárba beültem egyszer és elolvastam, két délutánon, mert az emlékezet meg a róla készített jegyzetek nagyon éltek – hát ez a legnagyobb. És ennek a regénynek van egy mondata, amely – és ezzel, azt hiszem, ideje is lenne ezt a monológot befejezni –, ennek a mondatnak abszolút igaza vagy abszolút igaz értéke van. Igen, ez nagyon csúnya dolog, hogy én abszolutizálom a véleményeimet, a nézeteimet, a tételes megállapításaimat, meg hát így előbb-utóbb ugye önmagam is, és valóban... Ja, tényleg, még egy levelet se olvastam föl a sok nyomasztó levél közül. Szóval az a mondata körülbelül, hogy a gyermeknek ebben a korban olyan terhet kell viselnie, amelyik nem emberi méretű. Ez egy abszolút igaz dolog. Aki a serdülőkorú gyermeknek – de ez már nyilván tizenkét éves kor körül elkezdődik, és biztos, hogy sokáig tart... Abszolút meggyőződésem mégegyszer, ókonzervatív és jobboldali nézeteimet, amelyek a demokráciától teljesen idegenek, a demokráciának ilyen liberális szellemű értelmezésétől, mint Magyarországon a politikus ellenzék most megfogalmazza, hogy huszonnégy éves kor a nagykorúság küszöbe. Ezt csak a kommunista rendszerek csinálták, mert szükségük volt a szavazógépezetben és minden másban, nem akarom elmondani, hogy milyen erkölcsi dolgokban kellett még nekik a tizennyolc, tizenkilenc éves, húszéves emberekre építeniük, nincs nagykorúság, még biológiai sem, erre tanú Szentágothai professzor, aki egyszer a Horváth Mihály téren, akkor, amikor ez a szexualpedagógia divatba jött hivatalosan Magyarországon, előadást tartott, és akkor mondta anatómiailag is igazolván azt, hogy a női

medence huszonnégy éves kor előtt nem fejezi be a fejlődését, tehát ha szülésre gondolunk, akkor... De hát ő eléggé sarkítottan, a maga szintén ókonzervatív nézetei szerint ezt a szexuális életre is kiterjesztette, nem akarom mondani, hogy milyen volt a visszhangja, hát hogy huszonnégy éves korig ez nem ajánlott, orvosi szemmel nézve. Igen, tehát mondjuk tizenkét éves kortól huszonnégy éves korig tart az ifjúkor, mert valóban ezek a gyerekek érzelmileg sokszor annyira torzak vagy sivarak, a kor szellemének a függvényében, tehát ez a mauriaci megállapítás, hogy nem emberi méretű terhet kell elviselni, beilleszkedni az új társadalmi viszonyokba, most, a történelmi fordulat után, még nehezebb, maguknak a szülőknek is nehéz, meg hát elfogadtatni saját magukat saját magukkal. Ha még egyszer kezdenék pedagógiát, vagy ráérnék, vagy kapnék három évet, amikor azt csinálnék valahol, amit akarok, akkor nyilván, hogy mégis racionalitásomat bizonyítsam, az értelmezéssel kezdeném. Én azt gondolom, hogy a pedagógiánk egyik abszolút hibája, hogy jóformán nem törődünk semmit azzal, hogy a gyerekek saját magát megmagyarázzuk. A gyerekek úgy kellene kezdenünk ezzel a labilis és nagyon érzékeny és nagyon beteg, betegesen érzékeny korban való kezelését, hogy meg kellene neki magyarázni saját magát. Tehát itt van szükség a tudományra. Itt van szükség Szondi Lipóttól kezdve Jungon át, még Freudot is beleértve itt ott nyilván, hogy meg kell próbálni a gyerekek értelmezni azt a biológiai forradalmat, amelyet őneki át kell élnie, és amelynek nyilván pszichés vetülete is van, és nem tudni aztán, hogy melyik az erőteljesebb, a pszichés vagy a biológiai vagy fiziológiai. Ezt egészen biztosan nagyon türelmes munkával, aprólékosan, derűs körülmények között és nagyon nyugodtan, fitten... szörnyű dolgot mondok, csak a régi pedagógiák igazolnak megint engem, a nevelőnek szellemi és erkölcsi fölényét biztosítva. Tehát olyan körülmények között, amikor én nemcsak éreztetem a saját szándékom szerint, hanem az a kölkök is érzi, aki nekem áldozatul esett ebben a beszélgetésben, hogy ez a pasas messze fölöttem áll. Tehát hogy valamit, amit mond, amit Spranger mond a bevezetőben, ez egy szent dolog. Ne foglalkozzon a gyermekkor lélektanával az, akinek nem szent dolog ez. Tehát a nevelőnek meg kell tartania, meg kell őriznie, bizonyítania kell a saját szellemi és erkölcsi fölényét. Ez abszolút igaz. Minden nevelési szituációban ez igaz. Igen. Sajnos. Nagyon nehéz dolog ugye megmagyarázni, elfogadtatni, elhitetni vagy gyakoroltatni olyanokkal, akik véletlenül kerültek a pályára, és akik rosszul érzik magukat a pályán. Akiket egész egyszerűen az én felfogásom szerint el kellene távolítani a pályáról. Van kolléga, ugye, aki engem inkvizitornak tart, ki ez a Caligula? Igen. Erre volna szükség. Vannak emberek, akik kimondottan kárt okoznak, rombolnak, ezt tudomásul kell venni. Kész. Ezért nem vagyok demokratikus, abszolút, sem az államformát illetően, sem az iskola intézményét illetően. A demokrácia az nem való, csak érett embereknek.

A legmeggrázóbbat azért... hány órája beszélek, Magdolna? Azért fölolvastam, csak azért, hogy ez egy közös dolog, annak igazolására, hogy egy közös dolog. És ráadásul ugye igazoljam magam azzal, hogy nem csak a női lelkekhez van nekem néha kulcsom. Nemcsak a le-

ánylelkeknek a bejáratát ismerem, hanem a fiúkét is, van itt egy örült pasas, tavaly érettségizett. Azért örült, mert nagyon tehetséges volt, amit azzal is bizonyított, hogy az Országos Ady-szavalóversenyt az érettségi utáni hónapokban – persze nekem azért ott kellett lennem, már azzal, hogy föl hívtam a figyelmét, hogy van egy pályázat. Öregem, menjél el erre a szavalóversenyre. Miután az Arany János balladamondó versenyen Nagykörösön, biztos vagyok benne, hogy csak azért, mert a zsűri elnöke, a színész és szavalóművész nem hallotta az ő *Walesi bárdokját*, harmadik vagy negyedik lett, nem tudom, de amikor a gyerek elmondta az elődöntőben a *Walesi bárdokat*, a szünetben odajöttek többen kollégák, akiket életemben akkor láttam először, és azt mondták, hogy abszolút. Igen. Valami olyan abszolút volt, amilyen Latinovits Zoltán versmondása alkalmával fogta el az embert, hogyha a nézőtérén ült vagy ülhetett. Megrázó volt, ahogy ez a fiúgyerek tizennyolc évesen ezt elmondta. Akkor még érettségi előtt állt, és teljesen el nem döntötte, hogy mit... sőt, nem is akart, nem is jelentkezett továbbtanulásra. És ez a gyerek az Országos Ady-szavalóversenyt megnyerte, nem tudom, hány száz gyerekből, és azóta megnyert egy Berzsenyi versenyt is, vagy második lett, nem tudom satöbbi, satöbbi. Szóval ezért mondom, ez egy lökött pasas. Ez egy nem egészen szabályos pasas. A helyesírása szörnyű, az írása olvashatatlan volt, négy évig csupa szenvedést okozott. Szóval nehogy azt tessenek hinni, hogy ez olyan magaslati levegő, számomra.

Van itt egy leányzó, aki amerikai éjszakán éjjel háromkor jut eszébe, előző osztályomban, tavalyelőtt érettségizett osztályomban érettségizett, aki azt mondta másodikos korában, látván, hogy semmiképpen sem tudunk összehangolódni, elviselhetetlenül pimasz volt, arcátlan, szemtelen, kibírhatatlan. Ez nekem annyi bosszúságot okozott, hogy szörnyű. És azt mondta nekem egyszer cinikusan: azért is itt maradok ebben az osztályban, nem megyek el más iskolába, érettségiig fogom a tanár urat bosszantani. Megvallom őszintén, ez az assz... ez a leány nem egy gyereket megrontott az osztályban a szabad szexualitásával, amelyet már mikor bekerült, akkor gyakorolt, a dohányzásával, mert a gimnáziumban végig dohányzott, öt gyereket bírt rá arra, hogy szintén dohányozzon, senki nem dohányzott, és valamennyien az ő hatására... Csinált egy társasági életet, ugye, maga köré gyűjtötte ezeket, és akik olyanok voltak, hogy könnyű Katit táncba vinni... Nagyon érdekes és hosszú történet ez, de részletei is vannak, és elégtételek is a nevelőnek, de ezeket hadd ne mondjam. És ez a leány Amerikába kikerült bébiszitterként, egy amerikai éjszakán három órakor kezdte a levelét, látta a *Holt költők társaságát*. És erre más, bolondnak nevezett tanítványaim is föl hívták a figyelmemet, hogy ott olyan tanár szerepel, amilyen én vagyok. Aztán, miután a családom is megnézte, hosszú hónapok után rávettek, hogy én is megnézzem, rávettek, hogy menjek el moziba, abszolút nem az én pasasom, én csak szeretnék olyan lenni, mint a *Holt költők társaságának* kollégiumi nevelőtanára, de hát... Na de mindegy, hát szóval ez a leányzó akkor egy vallomást tett nekem, és megköszönte, hogy apja helyett apja voltam. Igen. Szóval akkor, amikor ott volt négy évig, azt kell mondani, hogy undorító volt, azt kell mondani, hogy

utáltam időnként, elviselhetetlenül. Ez a fiú-féle, már kellőképpen mondtam, hogy nagyon tehetséges pasas, aki irodalomhoz értő, mélyen érző meg sokat olvasott, dohányzó, italozó meg nem tudom, mi, tehát egy ilyen labilis valaki, fizikai munkások a szülei, tehát nagyon mélyről jött, és genetikusan kapta meg azt, amit kapott, egy Gandhi-idézettel kezdődik a levél: A nevelő vagy tanító, legalább részben, maga is felelős tanítványa erkölcsi mulasztásáért. Tulajdonképpen a levéllel az egymásrautaltságot akarom kifejezni. Vagyis azt, ami megint abszolút igaznak tűnik Spranglernél, hogy a nevelés egy bipoláris folyamat. Két... mi a polárisnak a magyar megfelelője? Sarka. Két sarka van. Az egyik a növendék, a másik pedig a nevelő. És én, megvallom őszintén, mert kell hogy figyeljem magamat, meg hát nemcsak azért írok naplót, mert ennek a hasznát magam is lássam, hanem azért is, hogy állandóan bizonyíthassam ennek igazát, és másokat is arra biztathassak, hogy írjanak naplót. Ez a Tolsztojjal való találkozás következménye, hogy én is tizenhét éves korom óta írok naplót, biztos, hogy ez is egyfajta betegség, de mikor látok fogékonyságot tanárjelöltekben, mondjuk egy-két fiatal kollégában itt nálunk, mint ahogy ezt a kolléganőt, akit elmondtam, hogy olyan jutott eszébe, ami soha életemben nem jutott volna eszembe, hogy csoportokra kell bontani az osztályt, és akkor harmónia születik és őszinteség, mondtam neki azonnal, hogy ezeket meg kell írni, ezeket a beszélgetéseket, mert ezek örök értékűek. Szóval én csak figyelem magamat, hogy magam is mennyire változom egy-egy osztályom hatására. Tehát mi is megváltozunk. Nehogy azt higgyük, hogy nem. És ezért jó talán, és ezért a sors meg a kegyelem, hogy amikor elbocsátottak 1956 miatt onnan, a Török Pál utcából, akkor ide kerültem a József Attila Gimnáziumba, ahol olyan családokkal, olyan családok gyermekeivel, olyan kollégákkal, olyan légkörrel, atmoszférával satöbbi ismerkedhettem meg, hogy számtalan indítékot kaptam én, aki teljesen éretlen, tapasztalatlan és készületlen voltam. Tehát a gyerek is érzi azt, hogy a tanár is felelős a tanítvány erkölcsi mulasztásáért. Ez aztán növelheti mindannyiunk büntudatát, hát amelyek nyilván akár egy elhibázott pofon vagy egy elhibázott büntetés miatt volt, vagy egy sokkal kevésbé látható megbotránkoztatás miatt érzünk vagy érezhetünk. Mert ez egy nagyon nagy igazsága a pedagógus pályának, ugye ez a bibliai tétel, hogy jaj a botránkoztatónak. Énnekem számtalan olyan élményem volt a kollégáim köréből, hogy megbotránkoztatják a diákjaikat, növendékeiket, és nem érzik ennek a szörnyű voltát és szörnyű súlyát. Nem tudom. Sokszor tényleg egy gesztussal vagy egy cinikus megjegyzéssel is meg lehet botránkoztatni a túl érzékeny vagy a saját magukat túl komolyan vevő... Igen, ez az egyik, másik... Az egyik a magány, ami jellemzi ezt a kort, a másik az, hogy a gyerek végre rádöbben önmagára, és találkozáskor önmagával, ugye ez az én, valóban nagybetűs ÉN, ez az ego, és egocentrikus a gyerek. És óriási fontosságot tulajdonít saját magának. És ha mi ezt nem érezzük meg, hogy a gyerek mennyire komolyan veszi önmagát, hogy megint éljek ezzel a jelzővel, mennyire szent saját maga a saját maga számára. Azért szeretem Tolsztoj életrajzi trilógiáját elolvasatni a gyerekekkel – most nyári feladat a saját osztályomnak –, mert abban is van egy ilyen mondat, amelyet huszonhét éves korára vetít

vissza, jól mutatván, hogy mennyire infantilis marad egy művész, érzékenységénél fogva mennyire gyerek, azt írja, hogy szerettem volna, ha a társaságban hangosan mondják a nevemet, ha körém csoportosulnak, és beszélni akarnak velem. Szeretném, ha szeretnének, ugye. Ady. Ha lennék valakié, ugye. Tehát a megmaradás az egyedüliségben, az elszigeteltség, az, hogy senki nem érti meg, vagy senkit nem érdekli a személye, ezért van igaza Sprangernek, hogy ez a megértés pedagógiája kell hogy legyen. Igenis kíváncsinak kell lennünk a gyerekre, és meg kell próbálni megértenünk őt. Mert ő azt igényli most, hogy értsük meg. Foglalkozzunk vele. Olyan, mint a beteg. A betegnek a betegágyánál üldögelni kell, és beszélgetni kell, és vigasztalni kell őt. Még mindig egy Gandhi-idézet, a Gandhi-idézet folytatása: „Ahol a tanító és tanítvány között nincs igaz szeretet, ahol a tanítvány bűne nem rendíti meg egész lényében a tanítót, ott a böjt hiábavaló”. Ezt Gandhi az egyik politikai kalandja alkalmával, amikor úgy érezte, hogy népéért böjtöt kell kezdenie satöbbi. A fiú ezt írja folytatásként: „Van egy-két könyv a szent könyveken kívül is, amelyekben félelmes energiák várnak a betűk mögött a hangoltakra, a kiválasztottakra. Várnak, hogy megérintsék őket, várják, hogy érinthessenek”. Tehát a könyvekben igazság van, amelyek arra várnak, hogy bennünket megérintsenek. Micsoda érdekes megfigyelés. Nem csak a hangokban zene. Igen. Harmóniák. A könyvekben is van ezek szerint. „Talán az igazság, talán a szeretet, talán maga a személyesség vagy a teremtetten Isten. Sok neve lehet. A mindenséggel rokon. Sok neve van, mind ugyanaz. Mind nehéz, nagyon. Miért írom le ezeket? Nem tudom. Amikor elkezdtem – mármint a levelet –, megvolt az értelme, és mire befejezem, már csak az volt. Gandhi könyve, amelyből az idézet is való, ilyen. Félelmes és nyugtató. Arra gondoltam, és most jön egy gondolatjel, hogy jóval az ész és a tudat mögött – hogy Te, Tanár Úr, nagy T, nagy T, nagy Ú, hogy Te, Tanár Úr”. A közeledés vágya. Szeretné, ha személyes lenne, ha baráti lenne. Ez érettségi előtt készült, az érettségi előtti nyáron készült. „Arra gondoltam, ha Te, Tanár Úr, hogy Te, Tanár Úr...” és valami szörnyű micsoda van most, valami szörnyű rálátás arra, hogy ha igazán átélnénk ennek a rendkívüli nagyságát, hogy mit jelent szülőnek lenni, hogy egy kicsit azoknak is udvaroljak, akiknek nem adatott meg, hogy iskolában tanítsanak vagy nevelőintézményben neveljenek, hanem csak a saját gyerekeik adattak meg, hogy micsoda szörnyű felelősség nevelni, akár itt, akár ott, de tényleg mint szülőnek is meggondolandó, úgy folytatta, hogy „arra gondoltam, hogy Tanár Úr, hányszor áldoztál már a tanítvány bűnoltárán. Hányszor pusztultál bele és születettél újjá, hányszor vetted magadra a bűn fájdalját, más vétkét, más agóniáját. Hányszor vérzett terajta más sebe. Az én sebem...” És még egyszer leírja azt, amit a Gandhi kapcsán leírt: félelmes és nyugtató. Hát nyilván az a nyugtató, hogy egyek vagyunk, hogy már egymásra vagyunk annyira utalva, hogy én ő, ő én, tehát én átvállalom egy részét, vagy szeretné, ha az egészét az ő büntudatának. Ha részt vennék az ő szenvedésében, ha segítenék az engesztelésben és így tovább. Hát nem valami szörnyű élmény ez? És mennyire igaz. Hogy valahol a gyerek... valahol... Megint Szondinak van igaza, hogy nem tudjuk kifejezni, hogy hol. Hát ott, valahol, a tudatalat-

tiban valahol nagyon mélyen, de hát ő szavakat tudott találni rá. Ez adta az átlagnál magasabb intelligenciakvóciensét ennek a gyereknek. Most a jogi egyetemre jelentkezett, és 106 pontot ért el. Nem tudom aztán, mennyire elegendő vagy nem. 109? Akkor nem most, majd még egyszer. Nem baj, ráfér, elviseli, kibírja. Én nagyon bízom benne, ebben a gyerekben is többek között, egy nagyon tehetséges ember, és már az is mutatja, hogy szavakat talált ennek a pokolnak – mert ez valóságban ugye pokol – a kitalálására vagy megfogalmazására, hogy mennyire egy az a dolog, amin dolgozunk, a növendék és a nevelő. Na, már régen abba kellett volna hagyni. Hagyjam abba. Igen. Nincs is időnk már? Tizenegy óra?

* * *

Hozzászólás

A Vasbányai tanár úr asszociációiról egy asszociáció nekem jutott eszembe, valóban egy komoly gondolat, hogy a szülők annyi lehetőséget kapnak tulajdonképpen arra, hogy a saját így-úgy püfölt, rontott, javított és korrekcióra szoruló életüket kiegészítsék, és valamilyen mértékig megjobbítsák, ahány gyerekük van. Én azt hiszem, hogy ez minden emberrel való foglalkozásban így van, mert hiszen valamennyire minden ilyen

valaki, akivel foglalkozunk, az a gyerekünk. És akkor ilyen mértékig bennem, miközben újraélhetjük, módunk van arra, hogy újraéljük vele azt, ami benne történik, a magunk korrekciójára is jutunk. Így jutottam én is egy csomó korrekcióra, úgy érzem, már most is abból a hétből, ami itt történt köztünk, hogy mit tettem, mit tettem magamnak rosszul, vagy mit tettünk mi nem egészen úgy, ahogy talán kellett volna, és talán bennünk is meg fognak majd fogalmazódni, bennetek is a mai nap után meg fognak fogalmazódni.

Nem sok időnk van már, ha erre néhány gondolattal módot adhatnánk egymásnak, akkor tegyük meg, mert van összesen jó öt percünk. Akkor utána egy imát mondanánk, és aztán mindenki ki az ebédlőbe, és aztán az útjára kelhetnek. Szeptemberben találkozunk. Ez a szeptemberi találkozás azt jelenti, hogy egy napot együtt tudunk tölteni, reggeltől estéig, az OLI-ban, valamelyik hétvégén, én szeptembernek inkább a második felére, majd a pontos dátumot megmondom, meg fogják tudni. Ha és magukban most valami megszólalt, azt talán mondjuk el egymás között.

* * *

...hogya belefér az öt perche. Talán azzal kezdeném, hogy ennek a mai hangos gondolkodásnak a jegyzete és maga az egész, és lehet, hogy rosszul, de úgy fogalmaztam meg a magam számára, hogy egyszerre volt nekem ez az iszonyat és a csoda, amit itt hallottam. És lehet, hogy nem egészen illik a tanár úr által elmondott idézetek, gondolatok sokaságához, de bennem azt a gondolatot erősítette, amit én valahol nagyon sokszor mondogattam ma-

gamban, vagy mondogatok magamban, mert egy ilyenfajta személyiség, egyéniség, életfilozófia és hit vállalásához, amiből itt a tanár úr a hangos gondolkodásával – mert én ezt nem előadásnak fogtam fel – tanúságot tett, nekem ezek a szép vagy legalábbis számomra szép költői sorok jutottak az eszembe, ami úgy szól, hogy: látván, hogy tenmagad és most ott, valahol belül, magamban, ahol Istent is őrzőm, megmozdult valami, és ezt köszönöm.

Magnetofonszalagról lejegyezte Bankó Ágnes (Erasmus-osztály, 1974)

2017 júliusában

Országos Lelkipásztori Intézet
Katolikus Társadalomtudományi Akadémia
Ungarische Katholische Sozialakademie

H-1035 Budapest, Kórház u. 37
Tel.: 00361-1888-982 • Fax: 00361-1689-869

Vasbányai Ferenc

Budapest

Reguly A. u. 44.

NYOMTATVÁNY

1089